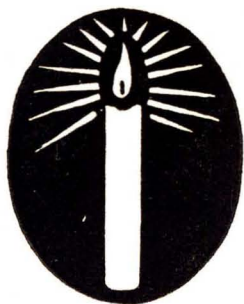

VIGILIA

VII. ÉVFOLYAM
1941 FEBRUÁR

TARTALOM:

**POSSONYI LÁSZLÓ: NÉP A HALÁL UTÁN
SIRALMAS ÉNEK A TATÁRDÚLTA MAGYARORSZÁGRÓL
(1241—1242)**

**ARADI ZSOLT: Félrevert haran-
gok**

**HOLLÓ ERNŐ: Ferencesek és
katonák (vers)**

**CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ: Az én
balladám (vers)**

**ANGYAL ENDRE: Csiksomlyó,
Erdély és a középkor**

CHARLES PÉGUY: Gondolatok

**BÓKA LÁSZLÓ: Tavasz napló
(vers)**

RAICS ISTVÁN: Útravaló (vers)

IJJAS ANTAL: Külvárosi éjszaka (regény)

KÖNYVEK

**FÉNYI ANDRÁS: Possonyi László: Kaleidoszkóp — DEMÉNY JÁNOS: Szabó Zoltán:
Összeomlás — HEGEDŰS ZOLTÁN: Massimo Bontempelli: Az ezüst kakas — FÉNYI
ANDRÁS: Kenyeres Imre: Rejtélyes irodalom — MAKAY GUSZTÁV: E. Bronte:
Üvöltő szelek, Alain-Fournier: Az ismeretlen birtok.**

SZERKESZTI:

MÉCS LÁSZLÓ ÉS POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, IJJAS ANTAL, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

MÉCS LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik havonta 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Athenaeum könyvesboltja, Budapest, VII., Erzsébet-körút 7.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

POSSONYI LÁSZLÓ:

NÉP A HALÁL UTÁN

Ignác Rózsa aposztrofálja így „Született Moldovában” című nagyvonalú regényének egyik mellékmondatában a csángókat. Nép a halál után... *Vörösmarty* hangja ez, aki sűrűl beszélt, „hol nemzet sülyed el.” Mikor a magyarságot fel kellett rázni, mindig akadtak nálunk próféta lelkű ál-Kasszandrák, hogy mint lelkiismeretünk őrei, fekete bakacsinba vont jelképes ravatalon sirattassák el azt, ami enélkül a siratás nélkül valóban meghalt volna. Az ál-Kasszandrák szerepe nem hálás. Hisz éppen napjainkban tünt fel egy indítvány, hogy *Vörösmarty* Szózatából is kihagyjuk a nemzethalált idéző két versszakaszt, azaz legalább iskolákban, iskolai könyvekben ne kerüljön említésre ez a két passzus. Ime, napjainkban még *Vörösmarty*val is baj van. S mennyi baj volt és van *Ady*val?

De tagadhatja-e valaki, aki komolyan aggódott valaha a magyarság sorsán és élethalál problémáin lázas éjeket vergődött át, hogy éppen az ilyen *Vörösmarty* és *Ady* Endre-féle sorsviziók adják dacos nemzetünknek a végső erőt mindig a szerzetesiből világi sikra transzponált „agere contra” nagy erényéhez? Istenem, ha ilyenek vagyunk, hogy dacból többet bír el a vállunk, mint lelkesedésből? Hát jöjjön akkor a dac és legyenek áldottak, akik dacos tette tudnak ingerelni. Minden nép másképpen reagál sorsa intéseire s ezért nem folyhat hangyaboly masszává a világ, sem unalmas falanszterré, mert van egyediség, van, ami egyetlenül tragikus a világon és éppen ezért utánozhatatlanul szép. S van nép, amely jó óráiban megáldja szenvedéseit. Ilyen a magyar is. Ezért szép részt-szenvedni és örülni küldetésében.

A csángókérdést nálunk kevesen és rosszul ismerik s akik ismerik, igen szűkszavúan nyilatkoznak csak róla. Sajnos, akik ex abrupto írnak róla, legtöbbször balfogások sorozatává sikertelenítik a legrövidebb ismertetést is. Egyszerűen összetévesztik a Bukovinába Mária Terézia alatt kivándorolni kényszerült székelyeket (madéfalvi Siculicidium), a moldovai, részben ősmagyar etelközi származású, részben később jött kun s csak későbbi feltöltésében székelyeredetű magyarságával és végül a Bukarestbe és a többi havasalföldi városokba „csángóttak” erdélyi kivándorló tömegeivel.

Emellett a csángók legnagyobb része, akár bukovinai, akár moldovai, nem igen vállalja a csángó nevet. Éppen a moldovaiak, akik a legrégebb magyarok és valószínűleg legrégebb lakosok ezen a tájon, — valami ős hallgatagság, évezredek leszűrődött bölcsesség, vallásba menekülés és csend

terpeszkedett el rajtuk, mint Európa másik ős maradék népe: a baszkokon — nem szívesen vagy egyáltalán nem vállalják a csángó nevezetet. Ők magukat „*katolikusoknak*” nevezik furcsa sziszegő nyelvükön, hisz ősi Árpádházi királyaink alatt elnyert katolikus vallásuk különíti el őket a környező moldován és ukrán népcsoportoktól, amelyeknek véreben szintén sok a kun, a faji különbség tehát itt elhalványul a kultúrális lelki, vallási különbség mellett. S ezek a csángók úgy tartják, hogy mindig ott voltak,, ezért ha Erdélybe mennek, kimennek oda s visszabeszállnak Moldovába, ha *hazatérnek*.

Katolicizmusuk mellett pedig minden felekezeti szemponton túl is meg kell állnunk egy pillanatra. Mert az ő katolicizmusuk egyik legnagyobb történelmi bizonyágunk amellett, hogy az erdélyi románság későbbi beszármazás. Ezek a Kárpátokon túli, Szereth-menti magyarok az ő makacsul őrzött katolicizmusukkal, oly erős vallási begyökerezettséggel, hogy a leguniverzálisabb vallást ők *nemzetiségi megjelölésül* használják. — „Katolikusok”-nak mondván magukat, Árpádházi, valóban magyar és európai politikát űző királyaink térítőtevékenységének legnagyobb példái. Moldova, Munténia, Olténia többé-kevésbé mind magyar hűbértartományok voltak abban az időben és az ott maradt pogány magyarokat is megtérítette sorra a Domonkosok és egyéb szerzetek égő lelkű baráthadserege. Az Árpádok és Anjouk nemcsak Moldovában, hanem az egész Balkánon fel akarták számolni a keleti szakadár egyházat s a tőzsomszédos, uz, kun, bessenyő, tatár csapatoktól dúlt Moldovában sikerült is oly mélyre elültetniök a nyugati kereszténység megszentelt gyökereit, hogy semmiféle sárga vagy bizánczi-tatárjárás kitépni többé nem tudta. Ha így cselekedtek a csak időnként hódoló szomszéd tartományokban, hogy tűrhették volna az ortodox románságot a mindig az anyaországhoz tartozó Erdélyben, a Gyulafehérvári püspökség Szent Istvántól eredő székesegyházának alapfalai környékén? Ha lett volna itt a tatárjárás előtt számottevő s nem legfeljebb egy-két szökött, bujdosó pásztorcsaládból álló románság, az első hódítás lendületében, mikor a benttalált népek mind nyugati keresztény hitre térültek uraikkal együtt — ha már addig is azok nem voltak — megmaradhatott volna-e éppen a románság egy ellenséges nagyhatalomnak, Bizáncznak a hitén? Hisz Szent István a saját vérrokonait sem kímélte, mikor az állam egyházi és jogi egyesítése forgott szóban. Éppen ezt az idegen, kóbor pásztornépet hagyta volna ki térítómunkájából, ha azok nagy lendületű országépítő tevékenysége idején birodalma földjén találtak s nem később szívárognak be a Balkán erdeiből paraszti sorsú pópáikkal és vladikáikkal?

A moldovai katolikus magyarok az elpusztult árpádkori moldovai katolikus templomok, műemlékek vagy írott emlékek helyett saját vérükben, nemzedékről nemzedékre meg-

örzött hitükben, saját húsból fakadt gyermekeikben őrzik a középkori katolikus magyar nagyhatalom emlékét és eleven bizonyágtevői Erdély túlnyomó magyarságának is a Középkorig visszamenő időkig.

Ezekről az eleven tanúság tevőkről született most egy nagyvonalú magyar regény *Ignác* Rózsa tollából, akinek nagyapja még csiki katolikus székely volt s akinek névrokonáiból a moldovai martikulárék tanúságtétele szerint számtalanon szívárgtak át Moldovába is, hisz majd minden faluban található ott Ignácok, mint Csikban is és a környező székelyekben. S valóban csak az találhatta meg ezt a kényszerítő regénytemát — ami kínoz és nem hagy nyugodni igazi író, — akinél ez a feladat ősi talajból, vérből feltörően buggyan elő, mint a meleg források, amelyeknek elő kell buznogniuk bizonyos földtani körülmények vagy földrengéses idők közepette. A trianoni földrengés pedig éppen elég tektonikus ok volt arra, hogy *Ignác* Rózsából ezek az ősi hullámok feltörjenek.

Szokatlanul nagyarányú regényvázra építi fel *Ignác* Rózsa csángóregényét, oly széles alapokra, amelyek nálunk férfiíróknál is sajnos nagyon ritkák. Node *Sigrid Undset*, *Gertrud von le Fort*, a szovjetorosz *Woinowa* hatalmas epikája óta elvetendőnek kell tartanunk a „nőíró” megjelölést. Éppen századunkban tört fel néhány olyan nőnek született író, akikben csak az író, az alkotó tehetség kemény markolású, formázó erejét látjuk és nőiségük csak annyiban érdekes számunkra, minthogy egy férfi író nős volt-e vagy nőtlen, piknikus vagy szikizotin alkatú. *Ignác* Rózsa lassan ezek mellé az írók mellé kezd felsorakozni, legalább is új regényalkotása erre a vonalra mutat.

Egy könyvben kellett adnia az egész romániai csángó és szórványmagyar problémát, egyetlen felrázó epikus áradásban a romániai magyarság számtalan érből, vérfolyócskákból álló s idegen tengerekben elvesző érhálózatát. És sikerült megalkotni az első nagy magyar fajvédelmi regényt, egy olyan kiemelkedő alkotását a magyar irodalomnak, mint a ma is vitát keltő „*Elsodort falu*” volt húsz esztendőnek előtte. Ne vegye senki ellenmondásnak, hogy ezt a regényt az *Elsodort falu* mellett emlitem s mégis az első magyar fajvédelmi regénynek titulálom. *Szabó* Dezső első nagy alkotása mint eldobott kő szinte első nagy uvertürje volt mindazoknak az európai eszméknek, amelyeknek fészítő erői ma két ellentétes táborba osztotta a világot. *Szabó* Dezső még ma is tisztázatlan értékelésű műve a csúcsok és szakadékok, építő és romboló eszmék kaotikus törmelék-hegyrendszere. Volt idő, mikor megmozgatta az egész magyar szellemi életet, hogy azután kezünkbe se tudjuk venni. S most megint megújulása ígérkezik: olyan időket élünk, hogy újra utána kell nyúlunk... *Ignác* Rózsa regénye nem ilyen értelemben újító mű. Nincsenek szabódezsői ormai és szakadékai, de ehelyett van epikus

omlása, egyenletes áradása és lehiggadt, egyetlen célba futó sodrása az egész műnek, amelynek tárgyalására ez után a hosszú bevezető után már rá is térhetünk.

A regény szereplői románok, vasgárdisták, szerzetesek, valamint a magyarok közül moldovai őslakos csángók, bukaresti régebben megtelepült magyarok meg aztán a románoktól „bangyennek” csúfolt hazátlanok, akik jobbára a trianoni béke után sodródtak bele az óromániai bolyongásba.

Gergely Béla, azaz Adalbert Ghergeli, amivé az asszimiláció után válik, olyan háború által derékbatört magyar félexisztencia. Mikor a hadifogságból hazajön félig kész egyetemi éveivel, Erdélyben, ahol a kisebbségeket lehetőleg mindenünnen kirekesztik, nem tud elhelyezkedni. Elszármozik tehát Moldovába, de előbb elszöktet egy erdélyi magyar leányt, akitől Moldovában fia születik. Az anya nemsokára meghal, Gergely Béla pedig Bukarestbe költözik egy időre és ott valami úton-módon diplomát szerez magának. Fiát közben román parasztokra bízta, és Dávid úgy járja ki elemi iskoláit, hogy jóformán nem is hall magyar szót. Aztán visszatér Adalbert Ghergeli, román diplomával és egy könnyűvérű bukaresti feleséggel, továbbá eltökélt asszimilációs szándékkal. A környéken minden az ortodox kalugyereké. A végeláthatatlan őserdők is, amelyek kitermelése busás hasznot ígér Gergely Bélának. Elzarándokol az ortodox klostomba és ott hagyva református vallását, ortodox hitre tér, mert ezen az úton akarja megszerezni az erdőkitermelési jogot. Ravasz asszimilációja sikerül is, jelentős szerepet kap a fakitermelésben, kisfia pedig a hajdani karácsonykői, azaz piatrai ortodox gimnáziumba kerül diáknak, hisz a szép bukaresti mostohának úgysem kell az első asszonygyereke. A kis Dávid Ghergeli színromán környezetben növekedik, még a kis és nagy szünetekre sem tér haza, ahol legalább egy Máté nevű elkóborolt, hajdani bicskázását bujdosó székely legénytől hallott néha egy két magyar szót.

De a moldovai magyarság szórványai mindenütt ott lappangnak a román nép cementjében, mint beforrasztott, de más anyagból álló kavicszemek egy egyre merevebbé összeálló masszában. A piatrai gimnáziumban is van néhány csángómagyar gyerek, akikből katolikus papokat akar nevelni a jassyi püspökség. Mert az évszázadok óta nemzeti iskolázás nélkül élő moldovai magyarság jóformán már csak katolikus hitében él külön életet. Iskolát csak románt kapott, de az asszonyok még ezt sem és így ők még őrzik a magyar nyelvet. Az iskolázott, vásárokra járó férfiak azonban már sokszor könnyebben ejtik a román szót és a háború utáni konkordátum révén, miután Róma kikötötte, hogy a csángó népnek saját véréből származó papokat kell kapnia, a román hatóságok úgy kerülik meg ezt az egyezményt, hogy szüleiktől gyerekkorukban elragadott janicsár papokat nevelnek a román intézetekben. Ezek azután, mire pappá szentelik őket, meggyűlölik a magyar szót vagy el is felejtik és minden céljuk, hogy az államtól pártfogolt és támogatott román nyelvű katolikus egyház pásztorai legyenek.

A kiszámíthatatlan dolgok azonban mindig ellenségei az ilyen Kolonicsizmusoknak. Az intézeti gyermekek egy buggó román tanár tanterven kívüli önképzőkör szervezésének következtében Piatra multja után kezdenek kutatni és a régi román krónikákból kiderül, hogy Piatra is magyar alapítású város, hajdanában Karácsonykőnek hívták és hogy a magyaroknak a középkorban sokkal nagyobb szerepük volt az ország felépítésében, mint a magukat ott

öslakosoknak tartó románoknak. Dávid Ghergeli szívében is megmozdul valami, problémává sajdul fel benne a magyarság. Tanára, Bucureanu azonban, aki szellemével hódít a fiúk közt, mikor tanítványa megvallja neki kétségeit, elküldi őt egy csángó faluba nyári vakációra: lássa, tapasztalja meg személyesen, odatartozhat-e ő, a bizonyos kultúrviszonyokhoz szokott városi gyermek a ma is szinte középkorias őstermelő paraszti sorban élő csángókhöz.

Itt találkozunk azután a regény egyik legragyozóbb részével, ahol a csángó öslakosság életét írja le a szerző. Szinte mithikus ősiségű és egyszerűségű faluba jut Dávid Ghergeli, egy elzárkózott apró kis közösségbe, ahol mindenkit idegenkedve néznek, aki kívülről jön. Itt találkozik gyermekkori ismerősével is, a svilkos székely legénnyel, aki hosszas küzdelem után fészket vert idegen létére is a csángó faluban. A református legényt szerelme még a katolicizmusig is elvezeti, ott dolgozik napkeltétől napszállatig a csángók között, azonban idegen voltát nehezen bocsátják meg. Különösen a rokonság egyes tagjai szerveznek ellene pártot, akiket örökségükben is megrövidít. Végül is a hirtelenharagú székely megöli egy csúfolódás miatt felesége egyik rokonát és ebből olyan kavardás támad, amely teljesen elrontja kis Dávid Ghergeli vakációját. A falu önmagába zárt egész, nem akar csendőröket, valatásokat, tanuskodásokat, hanem egyszerűen eltagadja a gyilkosságot. Vajákos asszonyok segítségével a halottkémet is becsapják és kigyómarás áldozataként temettetik el a gyilkosság áldozatát a tekergő baráttal. Ez a tekergő barát vándor szerzetes, s a nép azért ragaszkodik hozzá, mert ő az anyanyelvén végzi az egyházi funkciókat. Meghallja azonban az esetet a románán lett katolikus pap, csendőröket hoz a falura, hogy a tekergő barátot elfogja és kihantoltatja a halottat is, hogy érvényesen temettesse el újra. A halott kiásása végül is leleplezi a gyilkosságot is és bekövetkezik az első asszimiláns tragédia: Mátét, hiába futott országokon át bűnével, mégsem nyugtathatta meg a falu közössége. És bekövetkezik a falu magyar tragédiája is: román nyelvű papot hoznak a faluba, román nyelvű katolikus parókiát és templomot építtetnek, hogy a népet nyelvtől és fajtájától teljesen elszakítsák.

A kis Dávid Ghergeli, aki még vonzódott volna sejtelmében a magyarokhoz, öntudatlan lelki folyamatok után most már mint tudatos asszimiláns kerül vissza a piatrai gimnáziumba és gyermekkori román paraszt játszótársának mind tökéletesebb befolyása alá kerül. Erről a parasztgyerekről már előbb kellett volna szólnunk, hisz a mai román ifjúság tekintélyes hányada szimbolizálódik benne: az az ifjúság, amely vasgárdistává lett. *Ignác* Róza meg is fejtí ennek a lelkifejlődésnek a titkát Niculai sorsában. Az elemista korában teljesen elárvult Niculai mások kegyelméből, szülői szeretet, tradíciók és hit nélkül nő fel. A sorsnak csak keménységét érezte mindig, megtanulta, hogy csak magában bízék, az öklében, az erejében, a fiatalágában s ne kímélje az öregeket. Ezt a Niculait semmiféle törvény, emlék, jogrend nem köti. Látja fajtája borzalmas nyomorát, érzi a román vezetők osztályborzalmas korrupcióját és felcsap az új rend katonájának. Már süvvölvény diákkorukban vadul politizálnak ezek a latinosan korafejlett és szláv fanatizmusú román gyerekek, mikor pedig Bukarestbe kerülnek az egyetemre, belőlük sorozódik a Kapitány hívei-nek mindenre elszánt gárdája.

Dávid Ghergeli gimnazista osztálytársai majdnem maradék nélkül a vasgárda eszméinek élnek. A teljesen magára hagyott, magyarul sem tudó Dávid pedig ott ing-leng a hatalmas népi mozgalom örvénylő partjain s ha társakat akar fiatal életéhez, csak

ezek között találhatja meg. Közben apja is meghal és egyedül marad a nyüzsgő, újonnan felgombásodott fővárosban, ahol a magyarok csak kivetett cselédek, kétkézi munkások és *bangyennek* csúfolt söpredék népség, akikre minden román megvetéssel néz.

Az ár ragadja Dávidot is, habár valami — talán idegen fajtájának lappangó tudata — még mindig visszatartja, hogy teljesen közéjük álljon. Dávid maga sem tudja mi, hiszen csak öntudata alatt parázslík magyarsága. De nem lehet magyar sem, amikor még kulturális igényeinek megfelelő magyarral sohasem találkozott az apján kívül, aki renegát lett. A vasgárdista szervezés vad erővel folyik. Részt vesz benne Dávid és Niculai gyerekkori játszótársnője, Lenkuca is, aki egy román herceg barátnője. A hercegnek blokkházai vannak és a blokkházak manzardszobáit, ahol Bukarestben a cselédszobák is vannak, odaajándékozza a gárda tagjainak. És Dávid habár nem bejegyzett vasgárdista tag, szintén kap egy ilyen ingyen szobát. Az áradat már megragadja őt is, de a magyarság még egyszer kinyúlik feléje. Szobája mellett cselédszobák vannak mert Bukarestben vagyunk, ezek lakói nagyrészt székelyek. A székely cselédeket pedig a reformátusok pasztorálják, akiknek önálló egyházuk van a Regátban. Fejér Éva, a régi bukaresti magyarok leszármazottja, egy kis vagyonnal a háta mögött állandóan felügyelet alatt tartja a szegény székely leányokat, hogy el ne merüljenek a bangyensors szennyében, a rájuk leselkedő prostitúció árjában. És fent a cselédsoron, a hatodik emeleten egyszer csak találkozik Dáviddal, akinek elferdített nevében is felismerni véli a magyart. A két fiatal találkozik, habár csak románul tudnak beszélni, mert Dávid már rég elfelejtette a gyermekkorában hallott magyar szavakat. Csak nagy sokára vallja be azt is, hogy eredetileg az Éva hitét követte, református volt. A huszonöt év körüli szociális munkát végző leány és az alig húszéves diákfiú között mégis szövődik valami: félig szerelem, félig a megtalált ugyanegy fajta ösztönös vonzalma. Éva az idősebb leány szemérmével s mégis halálos vonzódással követi Dávid sorsát. Már-már annyira megy vele, hogy elviszi a bukaresti reformátusok kultúrházába, a templomba is, ahol román bibliából követi Dávid Ghergeli a Károli biblia textusát és minden erejét összeszedve akarja értelemmel követni a lángelkű pap szavait. Hisz egy kis székely cselédttől már tanult valamit magyarul.

Nekünk olvasóknak izgalmas a játék, még izgalmasabb talán, mint maguknak a szereplőknek: csak azt figyeljük, sikerül-e egy valakit visszahódítani szerelemmel vagy fajtaszeretettel azok közül, akik már elvesztek. A regény katafalkállító profétálása szerint nem sikerül. A végzet közbeszól. Elkövetkezik a vasgárdisták 1938 decemberi kiirtásának véres napja, amikor katonaság szállja meg a blokkházakat és összefogdossa, vagy leöli a manzardszobákban lakó diákokat, Niculaion kívül, aki idejében egy ortodox monostorba menekül, jóformán csak Dávid menekül meg egyelőre. Székely cselédlánynak öltöztetve, mint bevásárlásra induló háziaszszony menti ki Dávidot Éva abból a házból, amelynek minden más diáklakója életével lakol vasgárdista voltaért. Éva rejtegeti aztán Dávidot, aki rajta van az elfogandók és kivégzendők listáján. Rejtegeti és tanítja, vezeti mindaddig amíg megérteti vele Pál apostolnak, a legnagyobb asszimilánsnak mondását: „*Ki tiben elhívott az Úr, abban legyen hű...*“ Dávid végigjárta az asszimiláció útját, már majdnem vasgárdista lett, a román nép javáért került vérlistára. A gárda akkor összeomlott, számtalan fiatal hullá szegélyezte útját, de Dávid közben eltalált Istenhez és megbékélt sorsával. A többi ami következik, már szinte lényegte-

len is. Hogy mégis felfedezik, mégis csendörgolyó járja át fiatal testét a román nép ügyének pere miatt, amihez alapjában semmi köze sem volt. Bekövetkezik a másik asszimiláns tragédia is a Mátéé után: *Elpusztulnak azok, akiket népük drámlásából kivettél a sors.*

Csak hosszasan lehetett elmondani a regény tartalmát s mint minden igazi nagy regényét, így sem lehetett igazán elmondani, csak néhány kimagasló pontját megjelölni a képeknek, amelynek közepén a hatalmas folyó ömlik és kanyarog.

A regényben két nemzet és három vallás sorsa kavargó. Az ortodox monostorok világát, a vasgárdista mozgalom egyik szenvedélyfűtötte kohóját éppúgy megismerjük belőle, mint a szórvány katolikusok beolvadásra kárthatott csángó tömegeit és eddig ismeretlen életét. Aztán pedig Bukarestet, a „bangyenek fővárosát”, ahol a szörnyű népkeverékben a reformáció utáni Erdély kiszármazott fiai sodródóntak az árral s egyházuk csak minden tizediket vagy századikat tudja megkötni pasztoráló munkájával. A Románia felé elvérző magyar Erdély tragikus sorsa üvölt fel ezekben a sorokban s a regény tragikuma is ebből a sorsból hegyeződik ki. Csak hogy Ignác Rózsa nem írt „*Elnémult harangok*” féle kongató nacionalista írást. Az ő magyarsága mélyebben van és a problémákat is mélyebbről szemléli, írónak is nemesebb és nagyobb. Az ő románjai egyszerűen emberek, nem retusálta a kellesténél borzasabbra, vadabbra vagy embertele-nebbre semmiféle elfogult képzelet. Egyformán Isten fiai, várományosai magyarok és románok. És éppen itt nyilvánul ennek a könyvnek érdemessége, hogy ilyen hosszán foglalkozunk vele. A keletre szakadt magyarság legégetőbb sors-problémáit, a moldovai magyar katolikusok nemzeti veszedelmét, a kivándoroltak asszimilációs útjait, hatalmas életfolyamba ágyazva hömpölyögteti el előttünk. És ami a legnagyobb érdeme, nem írt propagandakönyvet. Az asszimilációs és faji problémákat a gyökerüknél fogta meg és Szent Pál szavával felelt rájuk. Hisz tehet-e arról a szegény Regátba sodródott magyar, akit bangyennek, hazátlan kutyának csúfolnak, hogy a borzalmas faji atmoszféranyomás alatt, amelyet környezete gyakorol rá, mint üldözött vad lapul az avarba, hogy teste színéről meg ne ismerjék és inkább már románul beszél és nem akar nagyon különbözni, mert a különbözőség mindig fájdalmas dolog, akár mint zseni különbözik az egyes a tömegtől, akár mint más fajának fia áll egyedül a másformájúak között? Ignác Rózsa egyszerűen embereket írt meg mindkét oldalon epikus bőséggel ontva alakjait és egyforma szeretettel hajolva minden embertársa fölé.

Ha csak egy propagandakönyvet ír (mert azt is kellene sokat írunk erről a veszésnek indult regáti magyarságról), felhaborított volna rövid időre. Akkor ha szalmalángnak nem bizonyul felhaborodásunk, talán teszünk ezekért a csángókért valamit, hogy hazahozzuk, kicseréljük őket erdélyi románokért, de megtörténhetik, hogy kis idő múlva napi-

rendre térünk más bajaink között az ő sorsuk fölött. Ignác Rózsa azonban egy művet írt, amelynek hatásában és jelentőségében ott van a helye az *Etelka*, a *Falu jegyzője*, *Az elsodort falu*, Kodolányi tatárjáráskori trilógiája és a más korszakos népi cselekedetekre indító művek között. Állandó értékű mű és így állandóan izgatja majd lelkiismeretünket, amíg csak véreinket haza nem hozzuk arról a földről, amely Egyiptomhoz és Babilonhoz hasonló rabtartó földjévé változott ennek a bibliai hitű népnek, amelynek még mindig nem érkezett Mózes, csak rajongó és pusztulást jósoló Jeremiás prófétája Ignác Rózsa személyében.*

Possonyi László.

CSEREI SZÁSZ LÁSZLÓ:

AZ ÉN BALLADÁM

Fehér hóban
sárga kalász,
zöld arany közt
friss tulipán
vagy te.

Fehér hóban
úttalan út,
törött kézben
csorba fejsze
vagyok én.

Néma erdön
madár ének,
vad havasba
csengő patak
a te hangod.

Néma erdön
róka sírás,
rossz bölcs száján
részeg beszéd
az én szavam.

Favágónak
fehér cipó

tikkadt réten
hűvös harmat
vagy te.

Favágónak
bököcs tuskó,
halott papon
kopott talár
vagyok én.

Mint gyermeknek
édes cukor,
a medvének
piros málna,
csavargónak
meleg fedél,
gyors pisztrángnak
friss patak-víz,
csópp madárnak
anyja szárnya,
s szerelmesnek
a szerelem
úgy kellesz te
nekem!

*E sorok írója a mű lényegéről írt s nem tért ki az apró részletekre. Lesznek azonban bizonyára, akik másképpen látják vagy a művet, vagy annak hatása másképp tükröződik bennük. Lesznek bizonyára, akik a csángókérdéshez szólnak hozzá a művel kapcsolatban. A Vigilia szívesen ad helyet minden pro és kontra véleménynek, mert a csángóságról, — amelyről már-már leírták: hogy „nép a halál után”, addig is, amíg nem cselekszünk értük, — nem beszélhetünk soha eleget.

A szerkesztő.

SIRALMAS ÉNEK

A TATÁRDÚLTA MAGYARORSZÁGRÓL

ISMERETLEN MAGYAR SZERZETES
EGYKORÚ VERSE (1241 VAGY 1242)

Ez a „Planctus“ a magyar költészet első fennmaradt emléke. Tartalmából kitűnik, hogy még a tatárok ellátározása előtt, bizonyára 1242 tavaszán íródott. Kéziratát külföldi kódex őrizte meg, melyből Marczali Henrik a múlt század utolsó negyedében publikálta. Hegedüs István kísérlete után a tatárjárás 700. évfordulója alkalmából adjuk új fordítását, hiven követve az eredeti, hangulatos, kétszótaggal rimelt, gyakran csoportrímes, néha középprimmel ellátott, alliterációs sorokat.

1.

Isten, ki a mindenségben
bíráskodol méltóképen;
jóért jóval fizetsz vissza,
bűn meg bosszúd ürmét issza,
igazsággal mérsz nekünk:
Mi atyáink bűnbe estek,
rosszra mi se voltunk restek.
Im fejünkre gyűlt a vétek:
Szorongatás, szörnyű vészek
zúdultak fel ellenünk.

2.

Mind halálra hajtasz minket,
foglyul ejtik népeinket,
kardra hányták hőseinket;
jai, mért adtad szemeinket,
mért kell látnunk ennyi bajt!
Asszonyokat holtra űznek,
szép szemérme vész a szűznek,
elnémul a játszi gyermek,
vént, anyókat vérbe vernek;
gazság mindent halni hajt.

3.

Filiszteus népen Saul,
Egyiptom a zsidón se dúl
s Jóban arab se ily vadul,
mint ahogy im ártatlanul
Isten nyáján borzalom:
Nőket szűrnak most keresztül,
lányokat is seregestül;
tisztelete nincs a papnak,
gyámoltalan aggra csapnak
s kisdednek sincs irlalom.

4.

Milyen föld és milyen nemzet,
amely ilyen sarjat nemzett?
Oly kegyetlen, mord és hitvány,
gyilkolásra gyors, mint villám,
melynek örök harc nem árt.
Ó, természet, szörnyű vészed
a világra mért idézed,
e vad népség miért készül
emberiség vesszejével,
miért szültél bőszt tatárt?

5.

Mért volt nyitva anyjuk méhe,
mért foganták ezt beléje,
miért szülték a világra,
a világnak ártalmára,
Krisztus népét veszteni?
Jai, miért is küldted őket,
agyvelőnket fröccsentőket,
hogy szemünkből könnyű folyjon
s indítsanak jajra folyton
szörnyű gyaászunk vészei?

6.

Jeruzsálem anyánk, jajgass,
 eget verjél, ó, siralmas!
Sűrű sóhaj szálljon tőled,
végy vezeklő, görcsös övet,
a fejedre hamvat hints!
Beárnyékkolt súlyos bánat,
színed elhagy, képed sápad,
nyiljék könnyed kuforrása,
kelj keserű kárvallásra,
mert sebednek mása nincs!

7.

Szülötteid valahányan,
derekasan, daliásan,
sebbe ejtve, vagy halálban,
ellenséges rabigában,
gyalázatban sinylenek.
A halottak hantolatlan,
sebesültek ápolatlan,
kiváltója nincs a rabnak,
bújosót nem oltalmaznak;
rettegnek a nemzetek.

8.

Fegyvert fogtak hős vezérek,
összegyültek jó vitézek,
ellenséget verni hátán,
vagy ha veszni kell csatáján,
mind egy szálíg halni kész.
De felgyulván a harc napja,
ellenségünk Mars nógatja,
a magyarnak szíve fáradt,
táborában zavar támadt,
megkábult a józan ész.

9.

Ing a trónus, reng az ország,
Mars, Bellóna ostorozzák,
lándzsa repül, dárda roppan,
öldöklés kél szörnyű ottan,
holtak halma heverő.
Együtt hull el püspök, érsek,
írástudók elveszének,
ölnék vitéz férfihadat.
szétzilálva minden csapat;
hej, ránkborult az idő!

10.

Nem tudhatja itten senki
hányan haltak, számbavenni.
Kettő jött csak ide Párka,
egyik vonta, másik vágta
a halandók fonalát.
A magyarnak nézve vesztét,
az egek is, jaj, könnyezték.
Azt hihette, chaosz válik
a világból újra váltig,
aki ekkor látva lát.

11.

Betellett, mit jósló Dávid
zsoltározván zsoltárt, állít:
Földbe főúr nem jut egy sem,
papok teste temetetlen,
sírásó sincs, nő a búz.

Ott feküsznek, ott rohadnak,
étkül égi madaraknak;
lettek kóbor kutyák konca,
farkas foga széthurcolja,
melyet senki el nem úz.

12.

Igy buktak el — nem csodáljuk,
hogy ily halál bullott rájuk:
Mert a nagyja és az alja
jó erkölcsét félreahagyja,
csupa bűnnel van tele.
Durva, duló lett a férfi,
bármi törvény semmi néki,
esküszegő, hite hamis,
epikurus, falánk, csal is,
borital az istene.

13.

Jövevényt a kényük elnyom,
senyved tőlük özvegasszony,
Koldus elől házuk zárva,
prédájuk a gyöngye árva;
nem kell nekik semmi jó.
A gunyájuk csupa pompa,
cifraság csak mindük gondja,
gőgösködni egy sem átal,
kenve vannak hazugsággal,
bújaságra mind mohó.!

14.

Jámbor Ráchel, jajjal jajgat,
nem szünteti a siralmat,
mert az adáz tatár csapat
ilyen rövid idő alatt
ennyi fiát ölte meg.
Sír Sionnak minden tája,
sem fia és sem leánya
nem jön hozzá, senki, senki,
édesanyját ünnepelni,
amíg dül a fürgeteg.

15.

Az ellenség dühvel dül-fül,
Isten háza tüzzel pusztul;
jó és mulik most az ünnep,
melyet méltón meg nem ülnék,
nyögve bú és gyász alatt.
Nincs most részünk szentmisékben
hívek üdve érdekében,
mindért, kik még testben élnek
s mindért, ki már elszállt lélek
nem kél most az áldozat.

16.

Káromolva Isten, szentek,
bűnös markok mit nem mernek!
Szent öltözet meggyalázva,
Szentséghez nyúl a parázna,
ellenséges hetykeség.
Eltépi az Élet Könyvét,
papjait is sorra ölték,
kelyhet, kancsót és keresztet
eloroza a fékevesztett;
nincsenek már szentmisék!

17.

Remetéket felvertének,
szétfutnak a szerzetesek;
klastromukban béke helyett
terpeszkedik hadi sereg;
regula ott nem terem.
Matutinum nincsen reggel,
vesperázi este nem kell,
elnémultak a zsolozsmák,
az éneket már nem zsongják,
cellák sora néptelen.

18.

Ki-ki tudja menekülve
a futásban van csak üdve;
visszahagyja kincs-aranyját,
szolgát, lovat, szarvasmarhát,
inkább aztán nyomorog.
Kényeskedő asszonynépek,
kik a házból alig léptek,
a haláltól most úgy félnek,
hogy futván, a messzeségnek
iramlanak csak gyalog.

19.

Jutva így véginségre,
nyomorában nincs ki védje,
fittyet hánynak a magyarnak,
szomszédságban akik laknak,
a baráti nemzetek.
Ki a pogányt elkerülte,
foglyul esik a kezükbe,
kifosztják a nemes embert
kincseiből, amit megment,
bármiképp is kesereg.

20.

Tisztesség és jóság nincsen!
Hatalomra ki tekintsen?
Igazság és törvény semmi:
Bárkitől el tudja venni
ősz jövését a vakmerő.

Régi hűség nincs erőben,
a reménység senyvedőben,
pironkodik a szemérem.
duzzad a bűn nagykevélyen
és a gazság egyre nő.

21.

A természet rendje ellen
szülők kelnek most kegyetlen,
gyermeküket meggyilkolják,
tűzbe vetik, vízbe fojtják;
elmondani borzadok! —
Egyiptom és Juda vétett
hajdan, ölvé gyermeknépet;
mi pannóni földünk pedig
most ugyanígy fenekedik,
de felettébb, mint azok.

22.

Üldözöttől megrettenvén
templomba tér a keresztény,
édesanyját oda menti,
de magát is ott veszejt;
rájuk gyújtják a tetőt.
Kit ellenség le nem vágott,
hordozza a szolgálancot;
nagy nemzetű sarjadékok
rabszolgákkul martalékok,
hadifoglyok, rabok ők.

23.

Egykor gazdag Magyarország,
mely dicsőség sugároz rád,
tenn erődben oly hatalmas,
országokon diadalmas,
kincsed is gyúlt módfelett!
Birodalmad vala téres,
királyod nagy és fölséges,
hadad hős, a kardja éles,
tartományod földje népes:
béke lakta földedet.

24.

Buktattál sok birodalmat,
mások sose győztek rajtad,
hired-neved gyarapodott,
paradicsom állapotod,
éltél dúsan, boldogan.
Most e szörnyű zivatarban,
pusztulásban, zürzavarban,
véginségben megszorulván,
férfinéped fogyatkoztán,
minden ország rád rohan.

25.

Történt veled e történet,
dögvész így bánt el tevéled
bűnödért, mit elkövettél,
ily vezeklést érdemeltél;
tetted, ime, ennyit ért!
Éhség veszti ékességed,
neved, fényed semmivé lett,
Szentségeid bemocskolva,
szentélyeid döntve romba...
Mindez, mindez bűnödért!

26.

Sanyargás a dúsnak sorsa,
meztelen jár, nincs egy rongya,
kopplás, fagy bágyasztotta;
inyencnek most jó a morzsa, —
koldul, nincsen kenyere.
Ki még bújdos Rák havában,
odaveszett januárban,
lándzsa-, nyíltól fut hiában,
időjárás a nyomában,
végül az bánt el vele.

27.

Kik selyemben nevelkedtek,
hosszú utban elepednek,
oly nagyon megvezekelnek,
tetemével holt ebeknek
tengetik csak magukat.
Nem nyugszik az Úr haragja,
sőt felcsapott oly magasra:
Megfeketül sokak ajka,
a nagyétűt kinja hajtja,
hogymár emberhúst harap.

28.

Thereusként sokan jártak,
de még inkább bész-galádak,
táplálékuk lesz a gyermek,
önhúsukkal töltekeznek,
így élnek az emberek.

Mindet űzi éhség réme,
testvér tör a testvéérére,
jóbarát a jóbarátra,
mind mohó a más húsára,
bárki konca bárkinék.

29.

Meghervadnak a szép orcák,
a gazdagok koldushordák,
nem néz senki korra, nemre,
aki senki, az jó fentre
e nagy dögvész idején...
Kelj fel és jöjj, égi virtus,
reménységünk atyja, Krisztus,
kardot, pajzsot fogj fel végre
és csapj le az ellenségre,
légy királyi és kemény!

30.

Mentsd meg Magyarországot,
mert igába bőszen bújtat
a sérelmes tatár nemzet.
Nyujts már égi segédelmet
kegyességgel, szív szerint!
Szűzanya, szólj Szent Fiadnak,
hogy kik bűnben botladoznak,
nékik érted megbocsájtván
bűnbánatunk drága árán,
űzze el a kint megint!

31.

Vessze el vad ellenségünk,
földünk adja vissza nekünk,
rontsa kard és lándzsa mérget,
hozzon nekünk újra békét
ennyi ínség alkonyán!
Hő imánkat halld meg, Isten,
távoztasd a halált innen
s gyász ha Tőled ült mirajtunk,
add immár, kik megmaradtunk,
örvendezzünk ezután!

Latinból fordította: Geréb László.

ARADI ZSOLT:

FÉLREVERT HARANGOK*

Sokáig nem is tudtam, merről jött a család. Olyan valóság volt, amely felett nem kellett gondolkozni és vaskapcsokkal kötötte magához azt, aki egyszer hozzá tartozott. Lassanként jutottam be a család titkaiba, amelyeket senki sem zárt el előlem, de nem is tartották szükségesnek, hogy külön figyelmeztessenek rá.

Egyszer később, már kamaszkoromban, azt hittem, hogy a padláson vagy a pincében találok érdekes iratokat, feljegyzéseket, de nem volt ott más, mint borosüvegek, néhány rongyos könyv és egy-két láda. Ezt a házat az Uri-utcában nem nagypapa hagyta ránk, hanem az ő anyja rendelte legidősebb unokájának. És nagypapa anyjának esküvői mirtuskoszorúja volt az egyetlen emlék róluk.

* * *

Csak az utcára néző két szoba volt fapadlós. A másik kettőt minden szombaton sárral és lótrágyával döngölték, hogy egyenes, síma és tiszta legyen. E két földes szoba közül az egyik téli konyhának is számított. A nyári konyha kissé hátrább volt, onnan nyílt a padlás (magas létrán kellett felmászni hozzá), a nagy éléskamra és alatta húzódott a mély pince. Nem lehetett olyan hőség, hogy a reggel idetett görög-dinnye, bor, szódavíz, vagy zöldpaprika ne lett volna estére jéghideg. Az éléskamra pedig maga volt a bőség tárháza. Hatalmas polcain befőttek sorakoztak, cseresznyék, őszibarackok, sárgabarack lekvárok üveglégiói, s volt közöttük négy-ötéves is, amelyen már ujjnyi vastagon kiütött a cukor. De lógott itt néhány füstölt sonka, oldalas és hosszú, feltekert kolbászkok. Reggel és délután nagy bögrékben kaptuk a tejeskávét. Valóságos ibrikék voltak ezek.

Amíg el nem érkezett az első hideg, addig kint ebédeltünk és vacsoráztunk a szőlőbefutotta lugasban. A ház elejénél virágoskert virított, rózsák, violák, verbénák és fuksziák, ezeket szerette nagymama a legjobban. A lugasra szőlő futott fel és a kiskertet kiegészítette még a virágágak mellett húzódó s az ablakokban integető sok muskátli meg az árvácskák. Két nagy hordó is állt az ereszek alatt, amelynek mindig tele kellett lenni vízzel. Az ereszsatornán az esővíz ide folyt be, mert a város szűkölködött vízben. Kis fakerítés választotta el a ház első részét a hátsó udvartól és a másik lakástól. Ezt ember-

*) Részlet egy most készülő nagyobb regényből.

emlékezet óta mindig kiadták. Akkortájt az egyik hegybeli csász lakott ott balkézről való feleségével, annak nagy lányával meg fiával. Ez a csász sánta, kancsal és hatalmas szál ember, arról volt nevezetes, hogy inkább tolvajnak számított, mint hegyórnek, de neki sem mert vele kikezdeni, mert úgy féltek tőle, mint az ördögtől. Mi sem szeretiük, mert csak úgy kongott az udvar, ha elkezdett káromkodni. Istent kísértve, rettenetes, trágár szavakat csapkodva szidták ilyenkor egymást a vadházastársak. Nagymamának kellett megjelennie egy hatalmas fakanállal a kezében, s féltek tőle! Nem nyúlt volna hozzájuk soha; csupán megjelenése elég volt 'ahhoz, hogy halkabbra fogják a beszédet.

A hátsó utcától egy nagy fészker (ahol különösképpen a fát szokták tartani) választotta el az udvart. Itt búzlott a disznóól és a csirkeketrecek. Nagymama különösen a kacsát és pulykát szerette. Még gyöngytyúkot is tartott, hízlalta őket nemesac jó eledellel, hanem valóban a szemével is. Szerette a jó falatokat, a bőséget s már előre csettengetett a nyelvével, amikor megmogsímogatta egy hájában majdnem megfulladás kövér kacsá mellét. Az egész kert tele volt alacsony barackfákkal, cseresznyével és még alma- és körtefa is akadt. Mindez a jólét és a tekintély nyugalmát mutatta volna, pedig a család nem volt sem előkelő, sem gazdag. Nagyapa után nem maradt semmi, még egy tű, vagy ruha sem, s a család mégis egy rangban, egy sorban volt azokkal, akiknek a sors mindent juttatott...

* * *

Történetük egy volt azzal a földdel, ahol most is éltek. A hegyek között, a hegyek és a síkság találkozásánál indult el a család valamikor. Itt és a Duna nagy kikötőinél vagy a Tiszánál találjuk meg a későbbieket. Polgárok voltak ezek; valamikor a család minden tagjában, a szabad nemes iparos és kereskedő öntudata élt, ha ezt nem is érezték már. Gazdag dunai hajósok, vállalkozók, több legényt dolgoztató kisiparosok, szabók és csizmadiák, szőlősgazdák — ez volt régen a család. A legnagyobb úr, akire emlékeztek, egy kanonok volt a XVII. században, meg egy városbíró. A legalacsonyabb az „éhenbetegeknek”, zsugoriaknak és szegényeknek nevezett ág, akik valamikor pékséggel kezdték, most pedig mindenkitől elhagyott szegény kapások voltak. A sors igen jól osztotta el a családban a szerepeket. Az egyik rész mindig kiugrott, felemelkedett, a másik rész lennmaradt a földnél. De akik lemaradtak, azoknak gyermekei is kétfelé törekedtek, s akik magasba érték valahová, még azokból is került le ismét magánakvaló. A nagymama szülei már szinte gőgös szőlősgazdák voltak. Ez a dédapa Olaszországból kerített magának feleséget, de erről a Monika dédmamáról már alig tudták ezt. Belenőtt a talajba. A nagymama mesélte el egyik emlékező vasárnap délutánján, hogy olasz volt. Józsi bácsi, nagyapa testvére, aki szintén már nem élt, éppen olyan beszédtárgya volt, mint

fia, Pali, aki beutazta a félvilágot, s most Feldkirchben telepedett meg. Csak annyit tudtam róla, hogy Józsi bácsi gazdag volt és segítette néha öccse lányait. Feleségén keresztül rokonságba került az egész környékbeli nemességgel és így aztán az egész országgal. Mikor később ezeket a neveket halottam, még jobban kiterébélyesedett előttem a család fája. Nagyapa egy másik nővére vasutashoz ment feleségül, ebből főmozdonyvezető lett. Meg is látogattuk egyszer őket. Akkor már nyugdíjban éltek Erzsébetfalván háromszobás, kis finom lakásban s emlékeiket mesélték egymásnak, Párisról, Bécsről és a tengerről. A harmadik nővér Pestre került egy fűszereshez, később kifőzést is nyitottak. Nyájas, aranyos teremtés volt ez az Anna néni, aki minden egyes alkalommal megkínált főtt kukoricával. Ott főzték a járókelők számára az üzlet előtt. Nagyapa negyedik nővére kalaposné lett. Tekintélyes emberek voltak, s üzemük napról-napra jobban nőtt. Volt idő, hogy az országban senki sem versenyezhetett velük kalapok dolgában. Gyermekeiket, unokáikat már nem ismertem s mégis úgy vettem kalapot később üzletükből, mindig úgy néztem a bélésbe belepréselt cégnevet, mintha egy kicsit hozzám is tartoznának. A feldkirchi rokont egyidőben mindenki bolondnak tartotta. Váratlanul szokott megjelenni, aztán éppen olyan hirtelen, mint ahogy jött, el is távozott. Nagymama szerint már gyermekkorában izgága kisfiú volt. Az iskolából ki is kellett venni, mert mindig pofozkodott a többiekkel. Apja később porolóval és koplalással kiütlegelte belőle e kötekedő hajlamot és kényszerítette, hogy orvos leyegn. Amikor azonban az öreg meghalt, a fiúból az elnyomott düh és a vágy kitört, akárcsak egy pezsgőspalack dugója. Eladta az örökség felét és elrohant. Mire évek múltán ismét visszatért, már nyugodt volt, gazdag és rokonait is meghívta magához a határszéli osztrák városba. A felső szomszéd megint csak rokon volt. Csordás csizmadiamester, a mama keresztapja. Az ő sógora meg Pesten városi tanácsos lett. De a legnagyobb meglepetés akkor ért, amikor az egyik templomban egy szobor alatt ott találtam a táblát: „Állította Szalkay István városbíró.” Nagyapa nagybátyja.

* * *

Egyetlen hatalmasságot ismert el a város: a Zirczy kastélyt. Az állomás mellett, közel a Dühöngő-patakhhoz, vigyázott a kastély bejáratára két országszerte híres kőoroszlán. A kertet kerítés fogta körül s azt hittem, hogy azon túl tilos az út. Pedig a kastélyt már régóta nem lakták az eredeti tulajdonosok, csak nevüket őrizte meg a város. A rendőrség meg adóhivatal költözött bele. A város élő hatalmasságai a bankok voltak, meg egy csizmadiából lett gőgös nagyúr. A szőlőt a bankoknak adta el mindenki, de lassanként az övék lett az állomás mellett felmeredő koporsóalakú domb, a Borhegy is. A vasútvonal mentén egymásután állították fel a nagy rek-

lámtáblákat, amelyek azt hirdették, hogy nem az alsóhelyi részvénytársaságnak, hanem a sárhegyi részvénytársaságnak, nem a Halász, hanem a Pataki banknak van jobb Otellója, meg saszlája. Az övék volt a legnagyobb szálloda is, melynek kertjében mindennap összejöttek a város hivatalnokai és előkelőségei. A König-kert már régóta nem volt az idevetődött sváb Königé, hanem a banké. Mi is többféle kapcsolatban voltunk ezzel a bankkal. Mihályka a bankhoz tartozó vaskezeskedésben dolgozott, ahol nagyon szerették, és ha nem jött volna közbe a háború, már ő vezette volna az egész boltot. A legfiatalabb lány, aki még várta a férjet, a bank szeszgyárának irodájában gépelt. S a banké volt az a nagy szőlőgazdaság is, ahol a harmadik leány férje pincemester volt.

* * *

Öreg asszonyok és öreg férfiak, akik még 1848-on túlra is emlékeztek, s akik a törökidőig voltak kapcsolatban családjuk minden eseményével (mert nemcsak az iratokat bújták, hanem a hagyomány még erősebb szálaival kapcsolódtak bele a családi végtelenségbe), ezek az öregek azt mondták, hogy ez a város nem ismert még egy olyan családot, mint most a Szalkayékat. De ha lett volna is (valamikor régen!) hozzá hasonló, annak a családnak nem volt öt olyan leánya, kiknek szépségét még a hetedik városban is emlegették. Van egy fénykép róluk, valamennyien a feldkirchi rokon körül mosolyognak bele a világba, ő fogja át valamennyit nagy karjával, mert hatalmas szál ember volt, mint öt szép rózsát. A szépség titokzatos adomány, nem is függ mindig az egészségtől. Nagymama azonban megesküdtött volna, hogy őt a sok füvek, a különböző olajok, birsalmák, leszúrt, összeöntött és kipárolt virágteák tették egészségessé és ez adta a szépséget az öt leánynak is. Az egészséget úgy tisztelték a házban, mint ahogy a rómaiak néztek fel egy istenségre. A hidegviztől a szőlőig, mindennek, a görögdinnyének, a kapornak s az ezerjófűig, minden fűnek megvolt a maga egészségügyi haszna. Az orvost messze elkerülték. De nem is volt szükség rá. Nagymama ennek tulajdonított minden sikert és persze még valami másnak is, ami nélkül nem lett volna teljes az élet. Amikor még egy asztalnál ült az egész család, a déli és esti harangszóra figyelmeztetés nélkül térdeltek le és úgy imádkoztak. Nagypát is igyekeztek bevonni mindenféle felvilágosodott társaságokba, de nem ment soha. Imádkozott és énekelt és énekelve halt is meg. Amikor már megnyugodott az Istennel és tudta, hogy nincs ami segítsen, azt kérte, hozzanak neki cigányt. Izzadva feküdt a pehelydunnák között, fejét már nem tudta felemelni, csak ujjával integetett és halkán dúdolta az alig cincogó és brummogó bandával együtt:

*Pántlikás kalapom fűjdogálja a szél,
Köszönöm galambom, hogy eddig szeretél.*

*Amíg engem szerettél, rámáscsizmát viseltél,
Amióta nem szeretsz, mezilláb is elmehetsz...*

Azt mondják, mind halkabb és halkabb lett az ének, ajkán kedves mosoly jelent meg, újra meg újra belekezdett a nótába, még rá is vetette a szemét a cigányokra, akik szabadulni szerettek volna a halottas házból. Így halt meg és ott állt körülötte az öt leány. A fiú éppen rokonoknál volt, egyik szomszédos faluban. S az öt leány, mintha fogadalmat tett volna a családnak és apjuknak, úgy vitte szét az egész országba, szét a világba e szűkebb, de mégis nagy család titkát és üzenetét.

* * *

Mindig nyugodtnak éreztem magamat, ha itt aludhattam el a kisutcai szobában.

Néha már reggel öt órakor felkeltünk, a nagymama kézen fogott és vitt magával a piacra bevásárolni. A főtérnek a nagytemplom, a községháza, a Pollák vaskereskedés, a König-ház és a piac voltak a legfontosabb pontjai. A városházára csak egyszer kukkantottam be, akkor is tele volt csizmás férfiakkal: nem értettem belőle semmit. Amikor Mihályka élt, a Pollák-házat barátommá fogadtam s ebből a barátságból később is maradt valami. A König-kerthe egyszer népnünnepélyre vittek el. Rakéták puffogtak, habzott a sárga sör. A templomok közül csak a régi Bencés-templomot nem szerettem. Azt mondják, hogy egyszer bedőlt már. De különben is olyan elhagyatottan, szomorúan állt itt, míg a nagytemplom a Piac-téren derűt sugárzott kívül-belül. Ha meg megszólalt a nagy orgona, együtt énekeltem én is mindenkivel.

Nagyon szerettem a piacra járni. Korán reggel, néha már hajnali három órakor, megkezdődött itt a sürgés-forgás. Ilyenkor csomagolták a szőlőt, barackot, s mire mi kiértünk, egy-két krajcárral már emelkedtek az árak. Nagymama, de leányai is jól tudtak alkudni. Otthagyták azt, aki nem mért bőven, aki nem engedte kiválogatni a szebb darabokat. Különösen a csirkéket tapogatta kedvvel, mert ebben nagy szakértő volt. Ha a kofa vagy a falusi asszony hazudott, — tettenérte. Ismerte a puttonyok titkát. Errefelé mindent faputtonyban hordtak. A szőlőt is, gyümölcsöt, zöldséget, a tetejébe még odatették a csirkét. A piac fölött s az egész főtéren, mindig friss levegő áramlott. Minden reggel megújult itt az élet. Hiába voltak ugyanazok az asszonyok, hiába ismerte már nagymama ezt azt is; hiába kiáltozták ugyanúgy, ténsasszony ide jöjjön, — a piac minden alkalommal más volt. A sárgarépa, amit kihúznak a földből, sohasem olyan egyforma, mint két villanykörte, a tyúkok sem egyforma tojást tojnak. A hús, a nyitott mézsárszékekben, meg a véres és májas hurkák különösen ősz felé, hol jobbak, hol rosszabbak voltak. Az élet nedvei futottak át ezen a piac téren, s talán ezért szaladtam

olyan csillogó szemekkel a nagymama után, ha véletlenül el-
felejtett volna magával vinni.

* * *

A kisvárosra mégis ránehezedett valami nyomasztó han-
gulat. Egyszer éjszaka arra ébredtem fel, hogy suttogva be-
szél nagyanyám a mamával.

— Félreverik a harangokat, mondták kissé rémülten.

Amikor észrevették, hogy felébredtem, felöltöztettek
engem is és kimentünk az udvarra. Ők kíváncsiak voltak,
engem meg nem akartak egyedül hagyni. Az ólban jóllakot-
tan rőfögve álmodozott a hízó, köröskörül tücskök ciripeltek
s a kapun túl az akácok leveleit megmozgatta egy kissé a
szél. Néha a tyúkok is megrebbentették szárnyaikat, egyéb-
ként csend volt. Ebbe a csendbe zúgott bele időnként a félre-
vert Orbán-harang. Kísértetiesen kongott és ugyanaz a kísér-
teties nyugalom nehezedett a házra, ahol ma éjszaka egyedül
aludtunk. A csősz és családja künt kapáltak a hegyen, s este
már nem volt idejük hazajönni. Nagymama karonfogott s a
felső utca felőli kis ajtón dugtuk ki a fejünket. Tűz volt vala-
merre. Vöröslött az ég.

Ez az éjszakai tűz annyira belevésődött emlékeze-
tembe, hogy később már nem akartam ebben a kis szobá-
ban aludni. Aztán egyszer délben is félreverték a harangokat.
Akkor fülledt, nyári meleg súlyosodott a tetőkre, s a zsinde-
ly könnyen tüzet fogott. Egy harmadik alkalommal, ismét dél-
ben, amikor legnagyobb volt a hőség, a plébánia harangját
verték félre. Az állomáson felhalmozott szén gyulladt ki.
Amikor délután kimentünk, még akkor is füstölgött.

A szűk kis utcák, néha egészen néptelennek látszottak.
Az elhangzott szó nem kapott visszhangot. Az emberek
délután behúzódtak házaikba. A gazdagok, a szőlősgazdák
keveset érintkeztek egymással. A kapásokkal még kevésbé.
Talán ezért történt, hogy néha ridegnek éreztem a várost.
De az igazi ok mégis a harangok félreverése és a sok tűz-
eset volt.

K. leégett 1864-ben, s még ma is mutatnak egyes része-
ket, ahol sohasem épült fel utána ház. A másik nagy tűz
1894-ben tört ki. Akkor, amint mondták, egy-két rokon há-
za is odaveszett. 1904-ben ismét ott volt a vörös kakas. A
megye és a kormány bizottságokat küldött ki, de a tűzese-
tek csak tovább tartottak. Amilyen hamar kikerült a csizma-
szárból a bicska, épp oly hamar lobbantotta fel valaki, ha el-
fogta a düh, a fészereket, a szérüket. Nem kellett más, csak
két darab forgácsot belelobbantani a tető alá, a száraz, szinte
porhanyós zsinde-ly percek alatt tüzet fogott. Mire észrevet-
ték, hogy ég a ház, a gyújtogató már tovább állt. A képviselő-
testületben 1904-ben egy ügyvéd fel is szólalt. Hibáztatta,
hogy a város közepén lévő tébolydában a betegek nincsenek
kellő felügyelet alatt. Sokan kijárhatnak a városba, másokat

meg munkára adnak. Hátha ezek gyujtják fel a házakat!

Amikor egy este odahaza beszélgetni kezdtek, végigborsózott a hátamon a hideg. Nagymama mindig keresztet vetett, ha a tébolyda előtt elhaladt. Én még a kerítésre se mertem felnézni; féltem, hogy megjelenik valami rémületes arc, emberi s mégsem emberi alak. A „Néma Buda” házá-
nak ablaka jutott mindig eszembe. Mert a Néma Buda házá-
nak kísértete mellém szegődött az egész életen át...

Aradi Zsolt.

HOLLÓ ERNŐ:

FERENCESEK ÉS KATONÁK

Elődeim katonák
voltak s ferencesek
kardokat szoritottak
vagy csöpp keresztet,
Lovakon nyargalásztak
a legendás Csíkon,
vagy nézték: klastrom-kertben,
hogyan nő a lilium?
Vészeknek sűrűjén, — mert
a vész nem szűnve száll,
lesték, merről rian föl
gyujtó török, tatár.
Nézték a lármafáknak
gyakran élő tűzét,
rémülten és raboltan,
mint özönlik a nép
hegyekről egyre lejjebb,
hagyva házat, falut,
fújta a szél feléjük
a félelmes hamut.
Döbönt a kérdés bennük:
somyói Szűz, mi lesz?
S mind egy volt az ős-sorsban:
katona, szerzetes.
Fegyver villant papoknak
ima-soros kezén,
fellobbant a könyörgés:

Mária nézz felénk.
Menekült fejvesztetten
az ellen vert hada.
Házak épültek s nyilott
Csikban a ballada.

Mi lett belőlem, mi lett
kései unoka?
Nem lettem szerzetes és
nem lettem katona.
Halott elődök vére
hiába hullt belém.
Tekintetem a földem
és szavam költemény.
Őseim vére ringat
s őket nem tagadom,
szerzetes vagyok, harcos,
van sok viadalom.
Mert, — a költőben egy lesz
katona, szerzetes,
harcol és hiszi szentül,
hogyan igazsága lesz.
Keresztekkel, kardokkal
megyek, megyek tovább.
Vezetnek holt elődök,
papok és katonák.

TAVASZI NAPLÓ

DÉLELŐTT

Mitől félsz? Szólítom magam;
nem kérdés ez s nem biztatás.
Félek? Félték! Végzetlen!
Elvesztem: én, rámbizta: más.
Elveszteni a rámbizottat,
a kincset, a bizonytalant
vállalni! Sorsom így kioktat,
és megvacogtat a kaland.
Jobb lenne félni! De nem éri
szívemet már a remegés,
vérnyomásomat orvos méri,
nem túl sok és nem is kevés:
éppen elég, hogy elviseljem
a loppal rámtörő halált,
jussomon nincsen ki pereljen:
a koronára visszaszállt.

Magamat mért félteni gyáván,
kít félthetnék, mért féltsem őt?
Ki vállalt engem nászai ágyán,
vállal majd az Isten előtt.
Nem őt félttem, ki én vagyok már
s akiben én lehetek ő,
nem választ el a legnagyobb ár,
nem választ el a temető.
A kincset félttem én, a kincset!
A kincset Isten bizta rám
s ha eleresztem a kilincset,
kihull a semmi ajtaján.
Az iránytűt, mely négy égtájat
tudott még egyetlen helyett,
hogy szíved négy világért fájhat
népem, ha itt is a helyed.
A könyvet, mit Babelban írtak
az őrült toronyépítők,
hogy minden nyelven te lebírhadd
népem, a rádtörő időt.
A kardot félttem én, a kardot,
amely volt pallos, volt kereszt,
hogy sorsodat (tartottad s tartott)
majd méltón befejezd.

A kincset féltem, hasztalan,
az Isten bízta rám,
Istent féltem, vigasztalan,
mert szavát szólta szám.

ESTE

Ó könnyebb volt a tél, mint a tavasz,
a csonttörő hideg, a vigasztalan ég.
Szobába zárt dolgozni. Szorgalmas kis világ,
Szelídfényű kis napja íróasztalon ég.

De most csak fulladozva merülök fel a feltárt
ablakon beözönlő langyos tavaszi estbe,
fényes fekete hullám, napringató setét!
A lámpa belesáppadt szerepéből kiesve.

Dolgozni kellene, jaj, most dolgozni kell még,
vagy kétszer arculütni a sunyiképű holdat,
kurrogni mint a kandúr, párbajozni a réten,
jajj, a fekete vízár elsodorta a tollat!

RAICS ISTVÁN:

ÚTRAVALÓ

Hegy szellő legyen társad
messzi úton, vándorlásban;
ha már bennem csatlakoznál,
ne csatlakozz sose másban.

Hold karéja dédelgessen,
ezüst moha zsenge ágyat
adjon alád s kit kerestél,
végezetül megtaláljad.

Hűvös csermely oltsa szomjad,
fák gyümölcse néked érjen,
ki eddig gonosz volt hozzád,
szíves szavakkal becézzen.

Hajnalórán madár füttye
édesítse meg szendered,
angyal szeme ne vessen rád
és Isten vezesse kezed.

CHARLES PÉGUY:

GONDOLATOK

Azt adtuk az igazságnak, amit nem lehet pótolni: gyermekkori barátságokat, tizenöt és tizennyolc évi barátságokat. S mert ezt az igazságért tettük, nem fogjuk megengedni, hogy annak elhagyására kényszerítsenek bennünket, azzal, hogy kíméljük egyesek érzékenységét, hiúságát, bizonyos egyének epidermisét.

Ha vétünk az igazság ellen, szükségszerűen vétünk az igazságosság ellen is: tökéletlen igazsággal, tökéletlen igazságosság, vagyis igazságtalanság jár együtt... Amikor jelentős egyéniségektől megtagadjuk azt a részt, amely az eseményekben megilleti őket, átvisszük ezt a részt az elfeledett közkatonák és a nyomorúságos tömeg kis egyéniségeire.

Szánok minden embert, aki nem maradt meg első életfilozófiájánál, már ami az újszerűséget, frissiséget, őszinteséget, a boldog szellemi étvágyat illeti.

Engedetlen leszek, ha az igazságosság és az igazság követeli.

Nem érzem semmi szükségét annak, hogy egységesítsem a világot. Minél többet járok a világban, annál inkább rájövök arra, hogy a szabad emberek és a szabad események változatosak.

A méltányosság, az ész, a munka helyes elrendezése azt követeli meg, hogy az entellektüelek ne legyenek se kormányzók, se kormányzottak.

Egy embernek csak egy mestersége legyen.

Ahhoz, hogy az emberiség egymásközi szerződése teljesen semmis legyen, elég egyetlen egy embert tudatosan nyomorba taszítani, vagy ami ugyanazt jelenti: nyomorban hagyni. Amíg csak egyetlen egy ember is kint áll, az orra előtt becsapott ajtó az igazságtalanság és a gyűlölet országát zárja el.

A jólértelmezett oktatás egyetlen és igazi célja az lenne, ha megtanítaná *olvasni* az embereket: ha az olvasó tud *olvasni*, minden meg van mentve.

Induljunk el egyedül. Nincs szükség arra, hogy többen legyünk. Minthogy igazunk van, minthogy igazak vagyunk, minthogy igazságosak vagyunk, induljunk el egyedül, járjunk egyedül, menjünk a célig egyedül.

Maguk a politikusok is úgy vélekednek a politikáról, mint mi; ők az elsők, akik annyira becsülik, amennyit ér: vagyis megvetik.

Semmi kétség: a vereség és az üldöztetés nehéz megpróbáltatás; de eltörpülnek a legfélelmetesebb megpróbáltatás: a győzelem és az indulásra kész üldöztetés kísértése mellett.

Amióta ismerem magamat, mindig azt tűztem ki magam elé, hogy a *maximum*-omat s azt is mondhatom: *optimum*-omat adjam.

Mindenkinek megvan a maga metafizikája. A jóknak jó metafizikájuk van. A rosszaknak, rossz... A politikusok metafizikája politikus. A képviselők képviselői. Az ostobák metafizikája ostoba.

A Köztársaság kereke csak azért forog rendben negyven év óta, mert negyven év óta minden rendben forog. A köztársaság nem azért nyugszik biztos alapokon Franciaországban, mintha a köztársaság biztos alapokon nyugodnék Franciaországban, hanem mert minden biztos alapokon nyugszik mindenütt. (1910).

A királyság egyetlen értéke, egyetlen ereje abban áll, hogy a királyt többé-kevésbé szeretik. Minden dolog egyetlen ereje, egyetlen értéke, egyetlen méltósága az, ha szeretik.

Boldogok azok a barátok, akik annyira szeretik egymást, hogy egymás mellett csendben tudnak lenni.

Még az üdvösségnek is nem a bűn az akadálya, hanem a megszokás.

Szeretni annyit jelent, mint igazat adni a szeretett lénynak, akinek nincs igaza.

Az emlékezet és a megszokás a halál két fullajtárja.

Just Béla fordítása.

CSIKSOMLYÓ, ERDÉLY ÉS A KÖZÉPKOR

Akármerre is járunk Magyarország földjén, mindenütt azt látjuk, mennyire középkori gyökerekből, lélekből nő ki a barokk. Itt is, mint a Habsburgok mindkét nagy birodalmában, a barokk századok a középkori lélek utolsó föllobbanásai. Míg Európa nyugatján a fölvilágosodott, racionalista és demokrata téveszmék hideg mosollyal és gúnyos gyűlölettel indulnak a rohamra nagy századok szent öröksége, az emberiség és kereszténység biztos fundamentumai ellen, addig Spanyolországban, Délnémetországban és hazánkban még építő, alkotó munka folyik, a megtartás szívós munkája. Ez a munka volt a sokszor lenézett 18. század feladata nálunk, amikor romjaiból kellett újjáteremteni az országot. És az újjáépítés legbiztosabb alapja itt sem lehetett más, mint a középkori keresztény magyar hagyomány. Ide nyúl vissza a kor, amikor Szent Istvánt, Szent Lászlót és Szent Imrét helyezi az oltárokra Pozsonytól Nagykanizsáig és Székesfehérvártól Csíksomlyóig, amikor iskoladrámákban és eposzokban hirdeti a magyar előidők, az árpádházi szentek és a Hunyadiak dicsőségét, amikor gondolkodásában visszanyúl a skolasztika és misztika örök eszméihez, a „philosophia perennis” tanításához.

Amikor pedig Csíksomlyón, a Székelyföld szívében, a gótikus csodatévő Madonna köré barokk templom épül s kialakul magyar szini hagyományunk egyik legértékesebb alkotása, a nagypénteki misztériumjátás, akkor itt is csak ősi századok öröksége jelenik meg a véres századok után újra. Nincs itt szó semmi szándékoltságról, elfeledett hagyományok erőszakolt felújításáról! A katolikus székelység hegyeinek kemény világában híven megőrizte a magyar Középkort: nem szakadt ki sosem belőle! Hisz amikor a nyughatatlanvérű, lázas János Zsigmond ide is megkísérelte belopni a romboló újítások szellemét, a csíki székelység fegyverrel állt ellen a merészségnek! A nők, gyermekek pedig a csíksomlyói Szűz oltára körül térdeltek s az ima fegyverével védték a katolikus múltat, mely itt százszorosán magyar múlt is volt.

Igy azután, amikor a barokk 18. század útnak indítja a csíksomlyói misztériumjátászt, magától érthetődő gesztusként középkori formákat alakít ki, nagy hagyományokat él jelené. A Középkort éli és a Középkorban él! Nem is hagyomány ez számára, hanem jelen, nem felújítás, hanem szerves folytatás. Amint a Székelyföld középkori templomai

továbbra is a lélek áhítatának megszentelt helyei maradnak, úgy élnek tovább színpadi formák, drámai tartalmak.

Epikai nyíltság, az anyag szinte határtalan kiterjedése: ezzel jellemzi *Frey* a középkor misztériumdramáit. De ugyanaz elmondható a csíksomlyói játékokra is. Hisz itt is egy-egy misztérium hatalmas anyagot foglal magába, helyenként szinte az egész isteni világtérvet színreviszi. Említsük talán az 1752. évi előadást, amelyik, mielőtt a tulajdonképeni passiót színrevinné, szinte epikai terjengőséggel eleveníti meg az Ótestamentum jeleneteit: a tízparancsolat vételét, Josias király történetét, Nabugodonosor győzelmét a zsidókon, Jeremiás jövendölését, a babiloni fogságot és az ósatyák imáját a limbusban. A passióhoz pedig a hitszegő zsidók büntetéseként kapcsolódik Titus császár jeruzsálemi hadjárata, majd egy jellemzően középkori jelenet: Sinagoga és Nemesis Divina párbeszéde. Jóformán egyik misztérium sem elégszik meg pusztán a szenvedéstörténettel, hanem a gótikus passiók módjára széles metafizikai keretet ad a történetnek. Ezért itt is az epikus jelleg az uralkodó, a barokk drámai formák közepette. A szélesen folyó, négyrimű verselés is az epika hagyománya.

De tárgyszerinti egyezések is találhatóak a csíksomlyói misztériumok és középkori színjátékok közt. Több ilyen egyezésre *Dömötör* Tekla utalt, aki először írt magyar nyelven korszerű összefoglaló munkát a passiójátékról. Így középkori eredetű Judás halálának jelenete, a zsidó papok csodálkozása Jézus bölcsességén, az ördögök tanácskozása, a pokol benépesítése. Ilyen jelenetek számos középkori színjatekben fölbukkannak, de gyakoriak Csíksomlyón is.

A pusztá tárgyszerinti egyezéseken túl a játékok szeleme, nyelve is sokszor a középkort juttatja eszünkbe. Nem állhatjuk meg, hogy ne idézzük itt az 1752. évi misztériumból Krisztus gyönyörű szavait az Olajfák hegyén. Ezekben a szavakban valóban misztikus mélység, a középkori kereszténység öröksége nyilvánul meg. A székelység misztikus lelkének egyik legszebb megnyilatkozása ez a néhány versszak:

*Atyám, ki engemet e földre küldöttél,
Hogy az embereket, kiket teremtetél;
Meg váltsam és halált értek szenvedyek,
Im el jött az óra, dicsőis meg engem!
Mert a te fiad is meg dicsőít téged,
A mint te ő néki adtad hatalmadot,
Hogy meg ismértessen téged mindenekkell,
És a kit el küldtél világra, fiadot.
Én téged e földön dicsőítetelek,
Látod e világnak meg jelentetelek,
Látom meg ismérték szent Atyám, mindenek,
Altal attam nekik már minden ígéket.
Én mostan te néked könyörgök értek,
Middön én te hozzád mégyek, tarcsd meg őket,
Hogy senki közüllük el ne veszen, hanem
A veszélynék fia menyen el ösvenyén.*

*Nem kérlek, hogy ki vedd őket e világból,
Hanem hogy meg őrizd őket a gonosztól,
Nem is lesznek ők már ebből a világból,
Mert én sem fűgöttem soha ez országtól.*

A középkori misztika ihlető lelke, az „amor sanctus”, a szent, az isteni szeretet is megjelenik ebben a misztériumban és lángoló szeretetre sebzí az emberi nem géniuszának szívéét. De a misztikus lélekből, a gótikus középkor lelkéből fakad a szent fájdalom is. Ezzel a szent fájdalommal világosítja meg az Isteni Szeretet a Világi Szeretet vakságát is:

*Világnak romlandó kényes szeretete,
Vedd bé intésemet, induly kesergésre,
Lágyuljon meg szíved, készüly szenvedésre,
Lelki nagy bánattal tekíncs a keresztre.
Lágyuljon meg szíved Kristus szenvedésin,
Rémülyön te lelked az ő kesergésin,
Halgasd neki moslan szép kérő szavait,
Ely alkalmatossággal, vedd be tanácsim.
A Kristus világra küldetett lelkedért
És fel feszítetett az üdvösségedért,
Isten keresztfára ment te életedért,
Koczkára vetette lelkét szerentsédért,
Lelkét ki bocsátá a nagy szeretetért,
Kérlek én tégedet vére hullásáért,
A te meg vállódnak számtalan kinnyáért,
Induly siralomra az ő fájdalomiért!*

De a lelki megrázkódtatást még tovább hajtja ez a barokká formált kései középkor. Régi magyar gótikus táblaképekre gondolhat az olvasó, amikor ezeket a szövegeket olvassa. A gótika érzelmekkel teli, fájdalomtól átbarázdált lelkivilágából merültek föl olyan képek, mint az esztergomi Keresztény Múzeumban Szent István megkövezése, ahol vadarcú pribékek sebzik véresre a szent fejét, vagy ugyanott a Kálvária 1440-ből való ábrázolása, a sebestől folyó Krisztussal. Vagy menjünk lélekbén Kassára, ahol Krisztus ostromzása jelenik meg a Dóm főoltárán, és ahol a durvaságtól eltorzult tekintetű hóhérok korbácsolják véresre az isteni Messtert. És ott a hontszentantali Keresztvitel fájdalommal és szenvedéssel teli világa, ahol ugyancsak gúny és gonoszság gyötri az Üdvözítőt. Ezekhez a képekhez pedig valósággal szöveget adnak a csíksomlyói misztériumok versei, amikor élénk állítják a szenvedő Jézust és az őt gúnyoló gonosz pribékeket:

*Vá, te hitegető, kapál Uraságra,
Majd meg tanítalak én egy jaj notára,
Hid meg, hogy elviszem bñródöt csávára,
Reméllem bellölle lesz szép bakaria.
Gyere már, ne szuszogj, mert huzzák a notát,
Vond le a válláról a szép kamisiát,
Üssed, vágjad, szabjad vesszővel a hátát,
Öncsed ki a vérét, szagassad a husát. (1759.)*

Ne lássunk durvaságot ezekben a versekben. A népies ízű, drasztikus hang itt is, akár a középkorban lelki fájdalom és megindultság fölidézőjévé válik. Ez még a Bosch és Breughel világa, különös, kísérteties, félelmekkel és megrázkódtatásokkal teli világ. Az 1752. évi misztérium egyik középkorias jelenetében a két németalföldi mester ecsetjére méltó módon félelmetesen-fantasztikus alakban jelennek meg az ördögök. Drumo nevéükön szólítja őket:

Fél szemű, lúd lábú, pipe orrú, görbe hátú, más fél lábú, kerek orrú, kalán filű, kapta nyakú, csikkó fogú!

És a hívottak válasza hasonlóképpen kísérteties és groteszk: bityinkoró, karibille, prittyta, koronbitty, hipp, hopp, Hem, Rem, Bam. — Rendbe, fél lábra, fél szemre háttall, jobbra, csára, hiszra, kétt felé, fog fel a fegyvert!

Ilyen ördög-jelenet azután még egybűt is szerepel a misztériumokban. Mint itt is, másutt is egész csukorat jelenik meg belőlük. Eszünkbe jutnak Spengler szavai: a gótikus vallási élet két pólusa a Madonna és az ördög. Valóban: a csíksomlyói drámák is köztük mozognak. Egyik oldalon ott az érzelem az isteni szeretet, másfelől a félelem, aggodalom, a kankus, az ördög.

Ezért válik az a misztérium-világ végső fokon a székely balladák világának rokonává. Az élet veszélyességének, fájdalomosságának alaphangja itt is, ott is fölcsendül. Sokszor még a verselés is egészen balladás ritmusúvá válik. Ilyenek Dávid király szavai az 1752. évi játékban, ahol Salamont jelöli ki utódjának:

*Halyátok én nekem kedves jó szolgálím:
Vegyétek mellétek uratok vilézil,
Vigyétek Salamont mindyárt a szent helyre,
Azután tétessék a királyi székre,
Esküdjék meg a nép az eő hívségére.*

Mintha csak a balladák szavait hallanók! Itt mutatkozik meg, hogy a csíksomlyói vallásos színjátszás is Erdély sarjadéka. Hisz Erdély földjén is tovább élt a gótikus örökség és magába vette a fáj ízét, színét. Ez az erdélyi gótika és a belőle nőtt erdélyi barokk pedig már Kelet művészete: érződik benne valami földközelség, zord fanyarság, olykor vadság is. A gótikus-barokk érzelmesség hangjai szinte észrevétlenül ebbe a zord és fanyar hangba csendülnek át, az erdélyi világ nyomott és szenvedélyes patoszába. A sok példa közül most csak Jeremiás siralmának illetően való székely változatát idézzük, az 1751. évi játékból:

*Ah, ah, ah, én Uram, heába fáradok,
Sok könyhullatásra mi haszna fakadok,
Félek, a veszélybe én nyakig maradok,
Embert nem tanálok, igazat nem látok.
Heába kerülöm városnak utzáit,
Mert ki-ki szivének be zárta kapuit,*

*Nem akarja tudni törvénynek útait,
 Nincs, ki fel keresse igazság jövait.
 Foly város utzáin a vétkeknek mérge,
 A sok gonosságnak el áradot vize;
 Égben kiált bűnnek már kegyellensége,
 Nincs egy férfinak is Istenhez hívsége.
 E felebarátját fogával mardossa,
 Maga tagját mint egy rágja és tapodya;
 A más híret nevét másoknak mardossa,
 Attyát, Bátyját, Nényét lábával rugdossa.
 Az ifiak löttek kaczer ménlovakká,
 A vének változtak rut kecske bakokká,
 Más feleségére távol uton nyerit,
 Mézes pálinkával ki szeretőt kerit.
 Mivel lábbal rugják hát Isten törvényét,
 Minden inségeknek meg látják örvényit;
 Hogy meg nem tartották az Úr szövetségit,
 El vesztik csak hamar a Frigynek szekrényit.
 Messzünen nemzetség rohan tü reátok,
 Immár fejeteket meg hotta az átok,
 Azért pusztítatik egészen hazátok,
 Már semmi kegyelem nem férhet hozzátok.
 El rontya ellenség erőss városidot,
 Meg emészti tüzzel kényes lednyidot,
 El pusztítván minden sok tartományidot,
 Bátyával bé zárja minden utaidot.*

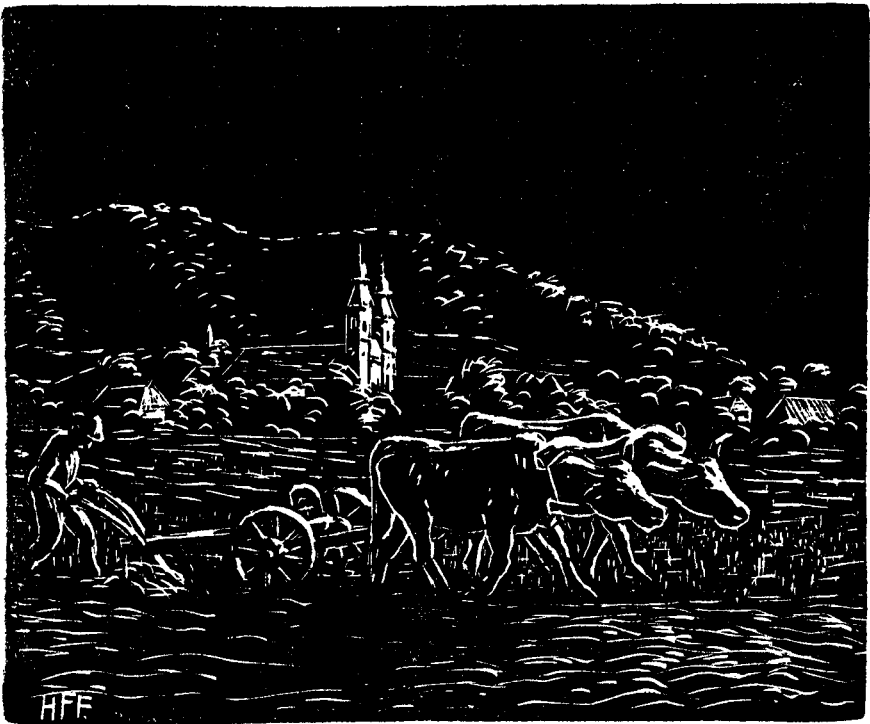
Szinte halljuk ezekből a versekből a székely beszéd, a székely nyelvjárás ízeit. De halljuk belőle a gótikus-barokk Erdély „vad” lelkét is, a fejedelmek korának, harcok és gondok századainak fojtott, nehéz patoszáat. Két nehezen fordítható olasz szóval jelölhetnénk legjobban ezt az erdélyi-magyar-keleti-lelket: austeritá, esuberanza. Magyarul talán így tolmácsolhatnók őket: fanyarság és túláradás. És idézhetnénk még tömegesen versszakokat, a fojtott és mégis túláradó szenvedély, a keleties „vadság” újabb és újabb példáit. És föl kell idéznünk az erdélyi művészet, az erdélyi várak és kastélyok képét: földből kinőtt dömöszske tornyaikkal és változatos, mozgalmas körvonalukkal. Földközelség és szenvedélyes mozgalmasság itt is, ott is egymásba fonódnak, egymásból alakulnak.

Szinte nehéz befejeznünk ezt a rövid bemutatást. Újra összevethetnénk ezeket a drámákat a székely balladákkal, a balladák titokzatos, fényhomályos, veszélyes és kísérteties világával. Hisz a gótikus-barokk misztériumok mögött is ugyanez a világ áll: ennek adja meg végső betetőzését a valóság szent titka.

De ha ez a néhány lapnyi fejtegetés és idézet csak valamit is megéreztetett a keleti magyar törzs, a székelyek drámai hagyományának szépségeiből, erejéből, munkánk nem volt hiábavaló. Hogy pedig célunkat annál biztosabban elérjük, igyekeztünk minél több részletet be is mutatni. Ezért idéztünk gyakran és szívesen. Szeretnénk, ha most, Erdély büszke visszatérése után, az *egész magyarság* szívébe zárná

a székely 18. század alkotásait: a csíksomlyói misztériumokat! Ma, amikor a színjátszás új vallási és közösségi ösztönzések után kutat, érdemes visszanyúlni a magyar multnak ehhez a szinte már elfeledett drámai kincséhez, és érdemes nyomukon a vallásos drámai művészet megújításán dolgozni. Mert hisszük, hogy a sekélyes társadalmi színműveken túl és utánuk újabb feladatok várnak a színpadra. Innen kell szétsugározni a mai ember lelkébe a nagy világnézeti élményeket. Csíksomlyó játékaiban ebben is mintáink, útnak indítóink lehetnek.

Angyal Endre

Csíksomlyó: Háromházi F. Ferenc linoleummetszete.

IJJAS ANTAL:

KÜLVÁROSI ÉJSZAKA (1931)

REGÉNY

VII.

A kisleány néz kedvesen és sejtelmesen, ajka nedves; az apja most nincsen idehaza, a konyhát és a kiszolgálást anyja látja el. A hervadó, csinos, barnabőrű asszony — arca kispolgári módon nagy és formátlan aranyfüggők keretébe fogva — félenken pillantgat ránk. Néha odajön az asztalunkhoz és figyelmesen hallgatja meg, amit magyarázok. Ő megérti és látom, szeretné a lányába is átönteni. De az nyugtalanul izeg-mozog, szeretne bemenni a szobájába, megengedjük, jó, de siessen vissza. Eltűnik és három perc múlva valóban itt van, de furcsa változással. A gyermekesen üde és finoman lágy arcbőr most érettséget lehellő — a bársonyosan hamvassá felrakott krémtől és pudertől, — az ajka vörösebb egy árnyalattal; a város és a film civilizációjának egy koraérett kis szörnyetege ül velem a kávémérés márványasztalánál és megkérdezi: tetszem? — Tizenkét éves és ezt kérdezi, vékony csontjai remegnek a nevetéstől; az amerikai film ezüsttragyogású glóriája gyúl fel körülötte, amerikai bakfisarc körülöveze a puder száraz és forró illatától.

(Azóta tíz év múlt el, de emlékezetemben még most is nevetve és feledhetetlenül tündökölnek ezek a gyermeklányszemek. Nemrégiben autóbuszon utaztam és láttam őt, mostmár huszonkétéves, elegáns, vékony, szürkeszemű lány, a pillantása fáradt és édes, és az arca — azt az ösztönét azóta is megtartotta — csodálatosan ápolt. Egész lényéből ugyanaz a könnyű és száraz illat áradt, ami gyermeklány korából. Ő ismert meg és odajött hozzám; megtudtam, hogy egy-két évvel később gyermekszínész nő lett, ma pedig egyik kisebb színháznál játszik. Neve még nincs. — „De írhatna rólam!” — mondta. Ime: írtam.)

De meg kell írnom azt is, mi itt a szerelem, ezekben az apró, homályos, öntudatlan szívekben. Eppen olyan titok, mint bárhol a világon. Ez az előző télen, 1930 telén történt velem, Budapest egyik nagy elővárosában. A másik kislány ott lakott, ahol én, ugyanabban a házban; ezekben az elővárosok nagy proletárutcaiban úgy épülnek a házak, egy-egy udvar kétoldalán sorakoznak egymás mellett és egymással szemben a földszintes lakások.

Úgy vetődtem ide is akkor, mint valami hajótörés után, a véletlennek egy egészen bizonytalan és szinte valószínűtlen fonalán, egy asztalos özvegyénél voltam ágyrajáró egy

faluból ideszármazott sárgaarú, apró, fekete, öregasszony-nál, aki belőlünk élt, a három ágyrajárból és kosztosából. Rajtam kívül még egy sovány, tizenhétéves, torzarcú és valami állatra emlékeztetően hegyesfülű asztalosinas lakott ott, most már csak a keresztnévére emlékszem, Isten tudja, hogyan jutott ehhez a fantasztikus névhez, Kamillónak hívták. A másik egy negyven éven jóval felüli, de gondolom, hogy az ötven évet is megközelített teremtés volt, ahogy foglalkozását nevezte „kávészakácsnő”, Pest valamelyik kültelki nagykávéházában. Reggel ötkor kelt, hogy hatra már beérjen munkahelyére és este hatkor váltották csak fel. Mindössze heti három pengőt fizetett. A munkahelyére úgy gyalogolt be az akkori irtózatos tél minden hajnalán és gyalog is jött haza az éjszaka kezdetén, ott evett, ahol alkalmazva volt és irtózatos, de teljesen érthető fősvénységgel tett félre heti tizenkét pengőt. Az álom, ami előtte lebegett, nem volt más, mint hogy majd ő is vesz bútort, vesz ki valami ilyen olcsóbéru lakást és ágyrajárokat tart. Úgy tudom, asszony volt, akít a férje kifosztott mindenéből, azután elhagyta; ő maga még kétszer-háromszor összeállt egy-egy férfivel, de mindig egyik kifosztotta és elhagyta. Most is láttam kemény, dühös és keserű pillantását, ahogy maga elé mered csontos, száraz és félőrült arcával, összefagyott vonásai lassan felengednek a nagy pléhtűzhely melegétől esténként a konyhában a zsámolyon, ahol az ülőhelye van, amíg bennünket néz, akik vacsorázunk. A beszédében minduntalan visszatért ez a szó „kategória” szakadatlanul használta minden mondatában. Ő nem tartozik ebbe vagy abba a „kategóriába” vagy a főnöke ilyen és olyan „kategóriába” tartozik. Még a nagy lakóudvar gyermekrajai is „kategóriának” hívták szegényt.

Ezek között, akik az udvaron nyüzsgöttek, már az első napokban feltűnt egy tiszta és gondozott fehérarcú, szelid és félénkpillantású vékony tizennégy-tizenöt éves lány; elől az udvar bejáratánál laktak egy az utcára nyíló legnagyobb lakásban, egy kétszobásban; apja művezető volt, az itteni viszonyok szerint valóságos Krózus, hetenként 45—50 pengőt kereső szervezett munkás, a szakegyletben valamiféle vezetőember, egyike a mozgalom legjobb típusainak. Két-háromszázkötetes könyvtára volt a szociálista irodalom legjava műveiből, majdnem az egész elméleti irodalom, még németül is. Én az ittöltött hónapok alatt az ő könyveiből ismerkedtem meg a szocializmussal és őbenne azzal a munkástípussal, akiben szellem, erkölcs, aszkézis és életforma a szociáldemokrácia. Ő maga is, lakosai is, a felesége körül nyüzsgő öt-hat gyermek: előnyösen ütöttek ki a gondozatlanságból, rongyból és szennyből, ami itt eláradt.

... Én egy öreg írógépet béreltem akkor és azon kalapáltam egész nap, novellákat írtam, cikkeket, amik közül hetenként megjelent legalább egy-kettő és a honoráriumot is azonnal megkaptam értük. Heti tizenhat pengőt fizettem F. néninek teljes ellátásért. Hetenként kétszer-háromszor be-

mentem és visszajöttem, mindig pénzzel, a magam helyzete szerint az ottani viszonyokhoz képest én is Krózus voltam, aki egész nap ír vagy olvas és aránylag kényelmesen keres.

Az udvarban lakó egész szomszédság respektált érte, tanácsokat kértek mindenféle ügyekben, leveleket és kártyákat írtam nekik szívességből, így kerültem össze velük is, rájártam a könyveire, néha ott vacsoráztam náluk, mert mégiscsak „újságíró” voltam és a levegőben akkor kavargtak azok a nagy mozgalmi kezdeményezések, melyek elszigetelt munkásmozgalomból a magyar értelmiség és a magyar parasztság mozgalmaivá kívánták tenni a szociáldemokráciát.

Akkor a „szakma” a szakegyleteinek valamiféle jubiláris gyűlése volt a vasmunkások Magdolna-utcai székházában és én is bementem egyszer velük. Most hogy tíz azóta eltelt év tanúbizonyosság arra, mennyire hűséges és alázatos munkása tudtam lenni az Egyház művének itt a földön, most tíz év mulva: be merem vallani milyen rettenetes és kegyetlen megpróbáltatás volt.

Ott ültem az óriási terem karzatán, az egyesületi zászlók dús lobogói között, alant a zsufolt terem és a dobogó és egyleti vezetőség a szónokok és a színpad háttérében Marx óriási képe, amint hajának, bajuszának és szakállának egybeomló tekercei közül figyelt a teremre, egyik medencéjére annak a mozgalomnak, amelyet keltett és amely a legnagyobb nemzetközi hatalomként jelentkezett akkor az egész világon. Ismertem jól Marx egész életét, akkor közelgett ötvenedik éve, hogy meghalt, nyomorban, gögben és mániában, miután a Britt Múzeum nagy olvasótermében a gázlámpák szeszélyének ugráló lepkelángjai alatt olvasva és írva összeállította művét s felesége, a hajdani szép és édes német bárókisasszony, nyomorban és rákban halt meg karjai között a Kensington-Road egyik rideg, sötét, kedélytelen bérlakásában. Ismertem a német tudományos szocializmust, a pártharcokkal dúló franciáét, a makacs és monumentális angol mozgalmat, telve az angolság mérhetetlen göggyével, lassúságával és rettenetes szívósságával, az amerikaiit, amely a newyorki ghetto utcáitól San Franciscóig ér s déli határain a lángoló, tarka, már spanyol mexicói marxizmussal áll vad rokonszenvben. Ekkor ezekben az években forrtak a hindu, kínai marxista mozgalmak és ott volt a mérhetetlen és titokzatos Oroszország, Lenin új munkaalkotmánya, az első tervgazdálkodás évsorozata, dömpingjével és propagandájával az egész világnak minden társadalmában a harmadik internacionálé székházából kiágazó szervezési és mozgalmi alagúttakkal, ott volt az előkelő és kényes belga, holland és skandináv szocializmus, mindenütt kormányon, alant pedig düböngött és viharzott a terem tapstól és szónoklatoktól, a karzatokról aláhajló lobogók megmegremegtek a vihartól és a szenvedélyektől. „Az én országom és a ti világotok: *evilágból valók!*” — üzenté feléjük evangéliumának alaptételét az a komor, magányos és szenvedélyes prófétaarc a képről, a színpad

hátterében, szakállának gyűrűs tekercei közül, a szónokok pedig azt a nemzetet emlegették, amelyhez még ebben a nemzetközi keretbe is tartoztak és amely iránt én magam is akkor voltam eltelőben azzal a forró szenvedéllyel, amit semmimáshoz e világon nem lehetett hasonlítani. Talán éppen csak egyedül a szerelemhez. Ők pedig azokat a munkáslakásokat emlegették, amelyeket ismertem, e nyomortanyákat, amelyek a nélkülözés, fájdalom és megalázottság gyűrűjeként övezték Pestet, a magyar falvakat, amelyek lámpavilág nélkül húzódtak meg körülöttünk köröskörül a sötét éjszakában, azt a leromlott középosztályt, amelynek egyik magányos szilánkjaként egy szétesett családból magam is idehullottam, azt a nemzedéket, a húsz és harminc közöttieket, akiknek akkor pályaválasztás helyett tulajdonképpen az öngyilkosság módjai között kellett volna választani, a terem zengett és harsogott a dactól és a tapstól és attól a feszültségtől, amely összekapcsolta egy a földgömböt átjáró világáramlat erejének villogó és parancsoló hálózatával és a karomon, ott a szék karfáján, nyugtalanságában belémkarolva, mert éppen akkor haladt fel apja beszélni a dobogóra és először látta őt ilyen alkalommal, ott feküdt egy leánykar.

Egyedül ő jött el a családból, kiöltözve szépen, valami féle vékony fehér ruhában, mert úgy volt, hogy az ünnepi ülés után tánc is lesz és úgy volt, valahogyan az egész helyzetben, hogy én is táncolok vele. És egy évtized messzeségén át még most is mázsányi súllyal ér a karomhoz a pehelykönnyű lánykar, egy gyermeklány karja, amint hozzásimult, valami olcsó és könnyű kölnivíz tiszta illatával. Az, amit érzett, akkor már hetek óta eltitkolhatatlanul benne volt minden pillantásában, mozdulatában. Korai és forró érzés átjárva karcosú, könnyű csontjait keze ujjainak hegyétől lábujjainak hegyéig. Délelőttönként, amikor F. néni kiment a piacra, mert sülttököt árult, ő azzal az ürüggyel, hogy míg én dolgozom, gondolozza a konyha pléhtűzhelyén a széntűzet (valóban gondolozni kellett, mert a kispesti nagy szeméttelép „guberálótól” fillérékért vett porszén volt), künn ült a konyhában és hallgatta az írógép meg-megálló szaggatott kattogását vagy miközben felkeltem, hallgatta fel- és alájáró lépteimet a szoba nyitott ajtaján át — ő pedig kötött azon a faszamolyon ülve, amin esténként a csalódásaiba és fősvénységeibe félig beleőrült asszony szokta ontani mondataiban az általa smert egyetlen idegen szót, a „kategóriát”, — de most itt ült mellettem karjával és egész életével mellémsimulva, máris asszonyian finom ösztöneivel megvárva a más környezetet és más pillanatot ahhoz, hogy amit érez, most már ne csak öntudatlanul, hanem nyíltan is bevallja. Egy élet volt ez, bekapcsolódva a világ erői, jó és rossz vonzásai közé, egy élet és egy élő ember, ez a fiatal lány s szívének verését dúsan és a vér forró hullásával járta át a szerelem.

Mit gondolhatott a mozdulatlan arcról, amely ott ült és hallgatott mellette? Én akkor vettem pontosan számot ma-

gamban a társadalmi erők természetével, tettem mérlegre mindazokat a mozgalmakat, amelyek akkor indultak különböző évtájakról a marxizmus ellenében, valamennyien annak dogmatikai tévedéseit és ellentmondásait téve mérlegre, értelmi alapon cáfolva értelmi állításait, — ah, valamennyien mennyire csak az *értelmét* próbálva kiszakítani az itt élő embereknek a maguk itteni meggyőződéséből és meggyőződétségeiből, holott itt *nemcsak* az értelmiről van szó: az élet bizonytalanságától, amelyben élnek és velük együtt életem akkor én is, arról, hogy a legeslegjobb eset, ha az embernek élete csak néhány hétre van előre biztosítva, a csikos vörös és kék ágyhuzatokról, amelyek olyan áporodottan gőzölögnek reggelente, amikor kikelünk közülük, a nagyvárosi reggel koromfekete hajnalával, amely tele van munkahelyükre gyalog vagy akár álmosan vörösfényű villamosokra indulókkal, a fillérre kimért órabérről, amely vaskapcsokkal fog át ezer és ezer életet, szerelmes leánykarról, amelyek sokszor vaskapocsnál is erősebben tudnak kötözni, családról és gyermekekről, akik vannak, az erőkről, amellyel fölébe kell kerekedni a körülményeknek vagy legalább is kellene és ami van vagy nincs: egyszóval az élet teljességéről van szó. Ide csak olyan mozgalom hatolhat, amely magához tudja fűzni az élet teljességét is és gyárak transzmissziós szijaitól az otthonokig ér és amely nemcsak az agyvelőt akarja, de a szíveket és az ereket is, nemcsak egy elvont „társadalmi rendet” akar átjárni, hanem ezeket a leánykarokat is...

... Ezeket a karokat nyujtotta felém odalenn a tánchoz, odanyujtotta karcsú karjait és karcsú derekát, Marx arcképe alatt és szakegyleti zászlók alatt, a táncnak körülötte áradó hőmpölygésében, a zene sírásában és nevetésében, nem mondott semmit, csak a zene aranyporának tündöklő havazása szólt — lehet-e szebb, lehet-e több és lehet-e finomabb akár egy hercegnő szerelme?

Tettem vele néhány ügyetlen mozdulatot, nem tudtam táncolni és most sem tudok, de ez akkor sem volt fontos, annyira zsufolt volt a terem, hogy szó sem lehetett másról, mint bizonytalan lépegetésről s ő jött velem oly tündér lebenékenyen, mint egy galamb, félig csukott pillái mögött azzal a titokzatos sugárzással, amely ködös és homályos volt mint a holdfény és mint a szerelem.

(Folytatása következik.)

Ijjas Antal

K Ö N Y V E K

POSSONYI LÁSZLÓ: KALEIDOSZKÓP. (*Szt. István Társulat.*) Nemrég még gyakori, szívesen látott vendége volt a magyar könyvpiacnak a prózai antológia. Egyre-másra jelentek meg gyűjtemények, melyek valamely nemzet, kor vagy világnézet legkiválóbb képviselőit ismertették meg a magyar olvasókkal. A jelen démoni zsvájában, mikor a világraszóló tett, az igazságot legfeljebb a mélyben görgető szóáradat és a vaskos könyv előtt tömjénez nyájszerű közönnyel a világ, a szellemi tájak e nagyszerű kalauzai elmaradtak. Ennek a régi, alig kimult műfajnak örvendetes, bátorító feltámadása a Kaleidoszkóp. Possonyit, az anthológia szerkesztőjét két szempont vezette. Napjainkban lépten-nyomon kongatják az irodalmi befentesek a novella fölött a lélekharangot. Possonyi egész kötettel bizonyítja — s a kötet írói a modern külföldi irodalom legnagyobb alkotói — hogy „az elsratott műfaj nemcsak él és virágzik, hanem fejlődik is.“ Kétségtelen, hogy a fejlődés törvénye az elbeszélés műfaján is elvégezte a maga mélyreható munkáját és sokszor szinte a felismerhetetlenségig átalakította a régi novella képét, de a műfaj lényege: rövid, zárt formában a próza szabadabb eszközeivel kerek egészet adni, most is ideál a mese bűvészei lelkében és most is hódít. A másik válogató szempont a katolikum volt. A l'art pour l'art esztétikai és lélektani herezisének, mely fitymálva néz minden, a vallás égisze alatt keletkezett alkotást, méltó és hathatós cáfolata e gyűjtemény. Az írók gazdag sora tesz hitet itt az alkotás finom, művészi eszközeivel a vallásos világnézet mellett. Vannak köztük, akiket az egész világ ismer s van, akinek a nevével alig vagy egyáltalán nem találkozott a magyar közönség. Undset, Mauriac, Claudel, Chesterton, Papini mellett jóleső meglepetést keltenek az alig ismert szomszédok: a szlovák Hronsky, a román Agarbiceanu, a szlovén Cankar, akik éppoly nagy művészeknek bizonyulnak, mint a világhírességek. Bizonyíték e kötet és nagyszerű tanulság is. A különböző formájú és tartalmú írások mozaikjából fenséges képként bontakozik ki az irodalom katolicizmusa, amely nem más, mint a tertullianusi „anima naturaliter christiana“ következetes megvalósítása. Az a világszemlélet, mely az Istenben egységes egésznek látja a földet és eget, a láthatót és láthatatlant, e világot és az eljövendő örökkévalóságot. S ezzel a világnézettel szemléli és ábrázolja az életet, az örömet és szenvedést, bűnt és erényt, hitet és hitetlenséget. Példamutató könyv a katolikus szellemű irodalom kialakítására. Possonyi kiváló jártassággal, esztétikai érzékkel és az aktív alkotó ösztönével válogatta össze a kötet anyagát, mely művészet és tehetség tekintetében a legfinnyásabb ízlést is kielégítheti. A szerkesztőnek hűséges segítői voltak a fordítók, akik színes magyarsággal tolmácsolták a sokszor nehéz idegen szöveget.

Fényi András.

SZABÓ ZOLTÁN: ÖSSZEOMLÁS. (*Francia útinapló.*) (*Nyugat kiadás.*) A francia szellem mindig a legtöbbet jelentette a magyar szellemi alkotóknak. Legjobbainkat ez a szellem mozdította önismeretre. Az európai csillagok alatt a gyökerekhez hűnek lenni, de a honi gyökerekre-ásás közben nem feledni a csillagokat: ez a feszültség, ez a kettősen-egy program növeli kiváló szellemeinket egyre kinzóbban magyarrá és európaivá egyszerre.

Szabó Zoltán is, „A tardi helyzet“ fiatal írója a gyökerek felől most a csallagokra nézett. S teljesített egy hivatást, egy örök gesztust, ami azóta hivatás és gesztus, amióta önmagára eszmélt magyar litterátor, azaz irodalmi síkon kifejezett nemzeti tudat él a magyarban. Elindult az Értől s beleszakadt a nagy Óceánba...

A magyar falu sebei kifinomult tapintó-érzékeléssel nézi a legutóbbi francia válság heteit, napjait, óráit s szinte a percek gyilkos aratását érzékelteti, mikor nagy dolgok árnyékát apró dolgok rebbenésében látja tükrözni. Ezt a tükrözést vetíti le utinaplójába s az örök francia szellem új válságáról adva hírt, tovább küld a magyar szellemi hagyomány útján egy „pillantást“, a nyugati horizontba betekintést, értő aggyal és érző szívvel.

Szabó Zoltán megtartotta hitét az örökké fiatal francia szellem el nem múló varázsában, de úgy érzem, az a fiatal író, aki a tardi utakon tűnt eléink, Páris, Bordeaux és Nizza útjain öregedik meg kissé, szinte a szemünk láttára.

Demény János.

MASSIMO BONTEMPELLI: AZ EZÜST KAKAS. (Franklin.)
Massimo Bontempelli regényei különös torzításban adják az életet. Alakjai levegőtlen világtásban élnek, akikre az idő furcsa módon nem vonatkozik. Cselekvésüket még az idő azon egyszerű változása sem befolyásolja a legkisebb mértékben sem, hogy a reggelből dél, a mából holnap lesz, és sok-sok holnapon keresztül évek fordulnak el. Regényeinek ez a merev csak térbe építettsége ma a modern regény összetett időelményei mellett valahogy idegenül hat. Mindez bizonyára sivárnak és reménytelennek látszik.

De Bontempelli különös, részletekben torzító szemlélete váratlanul olyan meglepő, bár kissé gépiesen mozgó világot mutat meg, hogy éppen ebben a leegyszerűsített alakjában megdöbbentő és nem sejtett felfedezéseket eredményez.

Az ezüst kakas egy kisváros életéről szól. Hőse a regényíró szándéka szerint maga a kisváros lelke, ahogy függetlenül az időtől, pusztán a tér befolyása alatt kialakul. Ennek a szándéknak megfelelően alakjai elnagyoltak, — bármelyikükkel megtörténhet az a groteszk történet, mely Eteocle-val, a kováccsal esett meg, hogy véletlenül vele történt, az is csupán a térbeli elrendezésen múltott. Testi mivoltukban alakjai igen élesen különböznek és kíválnak, de egyéni, saját lélekkel nem rendelkeznek. Így állandóan az az érzésünk, hogy egy kiszáritott, preparált világban járunk, a meglepő csak az, hogy ez a világ igen jól és lendületesen működik. Bontempelli erős térbeli és kollektív szemléletére az olasz irodalmi megújulás jelentős hatással volt.

Hegedűs Zoltán

KENYERES IMRE: REJTELMES IRODALOM. (Egyetem nyomda.)
A rejtelmes cím mögött érdekkeltő, különös alkotás rejtőzik. Egy fogalommal néz benne csodálkozó farkasszemet az író s a bűvész ügyességével varázsolja elő mindazt, amit e fogalom: az irodalom magába zár. A könyvvel hivatásosan foglalkozó ember állandó, elmélyült olvasmány-élményéből fakadt e munka, de az alanyi ihletesen kívül tárgyi okok is érthetővé teszik keletkezését, szükségességét és nélkülözhetetlen hasznosságát. A szerző az olvasókkal együtt tapasztalja a ma közönségének kínzó bizonytalanságát, amint révetegen tántorog napjaink könyvözőnében, s látja e tájékozatlanság káros következményeit is: az olvasók a legkisebb ellenállás irányában haladva szemelik ki olvasmányaikat; nem az érték, hanem az érdekesség szempontjából, mert az idő eltöltésén, a szórakozáson kívül semmi többet nem várnak az irodalomtól. Holott a szerző

szemében sokkalta több ennél: „mindennapi, szellemi eledelünk“. A lelki táplálkozás, az olvasás művészetére tanítani, ez az első, legfőbb célja. Nevelő magatartásának önkéntelen megnyilvánulása, hogy nem az elvont tudományos előadásmódot választotta eszközzéül, hanem könnyed, ma annyira kifinomult csevegő modorban tárja elénk éppen nem könnyű, sőt gyakran nehéz problémákat bolygató mondanivalóit olvasói elé. Ezek az olvasók sokszor a könyvbe is belépnek, ott beszélnek, mozognak és izgulnak a lapokon, mint valami regényben: az ifjúság, amelynek már megvannak az irodalmi élményei, a könyv megértéséhez szükséges fogalmai s amely eljutott már a probléma érzékelés fokáig. De ez a tudatos ifjúsághoz mért előadásmód inkább csak pedagógiai forma; a felnőtt, irodalmilag képzett olvasóknak éppannyira szól a könyv, sőt a maga teljességében ezek emészthetik meg igazán olvasás-alakító erővé. A szerző vállalkozásának kétségtelenül vannak ősei, de csak a munka anyagát illetően, mert formai megvalósulásában újszerű és eredeti. Az irodalmat éppoly életjelenségnek fogja fel, mint minden egyéb emberi megnyilvánulást, s ebben az organikus szemléletben vázolja fel az irodalom genetikuss útját a lelki élet legapróbb tényeitől kezdve az irodalmi műveken, műfajokon és irányokon keresztül az irodalmi élet írókat, olvasókat és műveket összefoglaló teljességéig. Mert ha tárgyi tekintetben nem is, de formai szempontból a teljes irodalmi világot igyekszik bemutatni. A „Rejtjelmes irodalom“ népszerűsítő munka céljában, de anyaga, szemléletmódja, eredményei s kissé átforrósodott, kissé szellemesen fanyar stílusa minden tudományos mértéket kibír. Ezért értékes mind az olvasó-nevelés, mind a tudomány szempontjából.

Fényi András

KÉT EURÓPAI REGÉNY

Irodalmunk ismét két régi és különleges külföldi regény igényes fordításával áldoz ősi hagyományának, amellyel a világirodalmi remekművek beolvasztásának terén talán egyetlen kis nép sem versenyezhet. A két regény egyike az 1840-es évek romantikus szerelenségeit idézi fel újra, a másik a modern idők új lelki nyugtalanságának első lehelleteit hozza vissza közénk. Egy század választja el őket egymástól, — de egyformán távoli üzenete mind a kettő egy elsüllyedt multnak, amely valahol mélyen, ifjúságunk tündértávanak titkos, hináros mélyein mégis, ma is bennünk él betemetetten. Íróinkat is két évszázad küszöbe választja el egymástól, néhány különös egyezésben mégis találkoznak: mind a kettő fiatalon fejezte be életét, — Emily Brontë 30 éves korában, a Yorkshire grófság egyik kisvárosának lápos, üvöltő szelektől végigszántott vidékén, Alain-Fournier pedig 28 éves korában, a világháború első harcaiban, — és mind a kettő egyetlen regényében vetítette ki lelkének sajátos látomásait, romantikus életérzését, mesének és megdöbbentő valóságizeknek sajátos ötvözetében.

De mennyire más ez a két kivettett világ!

Ha előszavának leplezetlen figyelmeztése után elszánjuk magunkat E. Brontë regényének, az „Üvöltő szelek“-nek elolvasására, meghökkentően különös világba lépünk: romantikusan szélsőséges jellemű regényalakok közé, elemi erejű, emberfeletti viharzású szenvedélyek világába. Eredendő jellemtorzság, izzó gyűlölet, engesztelhetetlen kegyetlenség, téboly és emészítő szerelmi szenvedély lidérces lángjai csapnak fel a két szomszédos yorkshire-i birtok, Szelesdomb és Thrushcross Grange lápos, balladás komorságú

vidéken, egy sötétbőrű talált gyermek, Heathcliff nyomában, aki nek szenvedélyes, kegyetlen alakja körül lassanként pokollá torzul a regényben szereplő néhány alak, egy elátkozott család élete. Heathcliff, mintha valóban gonosz ördög szállotta volna meg, először tönkreteszi megmentőjének, az öreg Earnshaw-nek fiát, Hindley-t, akivel együtt nevelkedett, azután halálig üldözi szerelmével Hindley hugát, Catherine-t, aki helyette Edgar Linton-hez ment feleségül, majd elcsábítja Linton hugát, Isabelle-t, és végül Catherine leányát, a kis Cathy-t halálosan beteg fiához kényszeríti feleségül, míg Hindley rábizott fiát, Hareton-t szellemi elmaradottságra és szolgasorsra kárhóztatja. De nemcsak Heathcliff hordozza magában egy sokszor szinte már állatiassá torzult démoniség végzetét, hanem a többi alakokba is belecsöppen több-kevesebb durvaság, terheltség és hisztéria. Csak egyetlen nőalak bukdácsol végig a történeten többé-kevésbé józanul, mint ingatag Oenone: Deanné, a dajka, aki tulajdonképpen elbeszéli az egész történetet. Körülötte a többi szereplők — apa és fiú, férj és feleség, — gyűlölik, kínozzák, ütik-verik egymást. A szerelmesek egyik percről a másikra hálátan kutyának nevezik egymást, a férfiak úgy beszélnek és cselekszenek, mint egy rémdráma hősei. Az író halmozza a grand-guignol-ba illő jeleneteket, rémes éjszakákat. A szereplők köre amúgy is olyan, mint egy elszigetelt színpad: külön, zárt világ, néhány összezárt ember, akik egy életen keresztül gyötrik egymást kízó tehetetlenségben, — mintha közben a külső világ, a társadalom és igazságszolgáltatás nem is léteznének körülöttük.

A romantika szertelensége, egy komor ihletű táj, — az „embergyűlölők mennyországa“, — és egy különös, magányos fiatal írólélek kellett ahhoz, hogy ezt a démoni világot megteremtse. Borzongva idézzük a tájat, amely ilyen kísérteties alakokkal népesítette be a rejtélyes életű írónő képzeletét, és vegyes érzelmekkel gondolunk a fiatal, magányos írónőre, akinek képzeletében megfogamzottak ezek a démoni árnyak. A sötétlékü világba csak néha téved be egy-egy magányos galamb, mint amilyen Isabelle és a kis Cathy. A 16—17 éves kislány szerelme a vele egyidős Linton-fiú iránt a regény egyetlen oázisa, — ez a szép lélektani igazsággal megfestett odaadó kamaszszerelme, mely a szeretett fiú szörnyű természeté és saját józan belátása ellenére is erősebb az ész minden elhatározásánál.

A jelenetek szertelenségeiért, a felépítés naivságaért és a jellemek elrajzolásaért a romantika felelős, amelyből a regény megszületett. A kegyetlenkedések, az emésztő gyűlölet, a hisztéria, a koporsóbontás és kísértetjárás, — mind a romantikus regény keltektárából való; és csak a romantikus regényalakítás bírta el, hogy törékeny nők edzett hőskké váljanak egyetlen éjszakán, és hogy olyan elvetemült szörnyetegről is, mint Heathcliff, végül kiderüljön a szájalom megpengetett húrjain, hogy gonoszsága tulajdonképpen a síron túra is átcsapó szerelmi szenvedélyből és őrfítő boldogtalanságból fakadt. A végén már azon sem lepődünk meg, hogy Catherine és Hareton, a két gyűlölködő unokatestvér egyszerre csak szerelemre gyullad egymás iránt. Ez a happy and egyébként Heathcliff tébolyba és hallucinációkba torkoló bűnhődése mellett alig enyhítheti meg a regény vígasztalanságát.

Csak hogy a regény olvasásakor nem feledhetjük el, hogy a *Notre-Dame-i toronyőr*, a *Gróf Monte Christo* és E. T. A. Hoffmann kísérteties romantizmusának korában termett, — olyan időben, amikor a magyar regény még csak kezdeteinél tartott. A regény

fenséges monumentalitása akkor bontakozik ki előttünk, ha elfeledkezünk a részletek nyers meztelenségéről és túlzásairól, és becsülni tudjuk azt, ami valóban nagyszabású benne: a lelket szinte magába szívó, életbűvölő szenvedélyek rajzát és a lelkeknek túlzásaiban is megkapó festését. A régi romantikus drámákban ma már mosolygásra indít a sok szörnyűség, mert kiestünk a kor hangulatából és cseppet sem tudunk hinni a tettek és alakok valószínűségében. Brontë regényében is látjuk, hogy a valóság csak démoni kedvében állíthatna talpra ilyen alakokat, és érezzük a jellemek túlrájozt dagályát. És mégis hatása alá keríti az olvasót ez a regény: borzongunk előtte és félelmesen gyönyörködünk benne, mint a dajkamesés kisgyerek, a lelkek és szenvedélyek valóságizékkal kevert harca lenyűgöz. Ebben a szuggesztivitásban rejlik E. Brontë írói művészete, ez élteti késői korok éghajlata alatt is. Mégis csak nagy lélekvillogtató erő működik ebben az ironóban, — ezért bírja ki az együtt-emlegetést Dosztojevszkij-jel, Victor Hugo-val és Balzac-kal, a szenvedélyek többi mesterével. Emily Brontë regénye ezeknek a nagymestereknek körében a démoniság, a kísértetesség sajátos költészetét képviseli.

*

Milyen más világba, hozzánk közelebb eső lélektájra vezet *Alain-Fournier* regénye, „Az ismeretlen birtok“ címen lefordított „Le Grand Meaulnes“! Ezt az író-t jóval egyetlen regényének 1913-beli megjelenése után kezdték „felfedezni“, amikor hősi halála különleges dicsfényt vont fiatal alakja köré, és művének sajátos légköre, lélektani újszerűségei szétáradtak az egész francia regényíráson. A regény ma varázslatosabban fedi fel az író művészetének titkát, mint valaha is.

Ebben a regényben sem a mese a fontos. Ez a különös történet a kamaszkor és a férfikorba való átmenet csodálatos lélekismerettel érzékeltetett lelki tájain imbolyog tova, hol föllibbentve az álom és mese színes világába, hol beleakaszkodva a köznapi valóság szilárd pontjába, — csalóka villitáncot járva a gyanútlan olvasó előtt. Mert mit mond a mese? — Annyit, hogy „a nagy Meaulnes“, a gazdag parasztfiú egyszer megszökik a kis Chermonti falusi iskolából és néhány mér földnyire egy különös kastélyba téved, valóságos mesevilágba kerül, és tündért is talál: Yvonne-t, a kastély urának csodálatosan szép leányát. Alig ismerkednek meg, a kalandnak vége szakad. Meaulnes hazakerül, s ettől kezdve egyetlen lázas vágy reszket benne: újra megtalálni az Ismeretlen Birtokot és benne Yvonne-t. A vizionlátás azonban csak évek múlva válik valósággá, az író segítségével, aki Meaulnes hűséges barátjának szerepét játssza. Meaulnes akkor feleségül veszi a sóvárgott leányt, különös nyugtalansága, rejtelmes lelkiismeretfurdalása azonban a nászéjszaka reggelén újra rejtélyes vándorútra úzi, szinte öntudatlan célok felé...

Ennyit mond a történet. Talán álom volna az egész, vagy szép mese, ha földhöz nem kötnék a valóság varázslatos, apró mozzanatai, — egy rosszul záródó ajtó vagy a kandalló nyílását elzáró tábla zörrenése a szélben, — és az egészet át nem vibrálná valami mélabús hangulat, ideges feszültség, finom nyugtalanság. Meaulnes értelmetlennek látszó nyugtalanságában egy egész nemzedék lelkiállapota találja meg első irodalmi kifejeződését; benne testesül meg először a vágy: véghezvinni valami nagyot és eljutni valami csodálatosra, eszményi szépre. Yvonne-ért fellángoló szerelmében az elérhetetlen Absolutum vonzása tükröződik, lemondásában pedig

az az élmény, hogy a földöntúli boldogság egyszer megvalósult pillanatát, az ifjúság lelkes szépségét többé sohasem hozhatja vissza semmi. „Mult idő! Vesztett boldogság!” — sóhajt föl az író. Sőt a tökéletes boldogság meg sem valósulhat életünkben, és ha előtöppan is egyszer: vannak, akik képtelenek a kitarító boldogságra, viszont a közönséges étellel sem tudnak megalkudni többé. „Aki látta már egyszer egy pillanatra a mennyet, hogy is idomulhatna aztán a többiek életéhez...” „A halál adhatja meg egyedül ennek az elromlott kalandnak kulcsát, folytatását és végét.”

A regény tulajdonképpen egy lélekállapot, egy életélmény mulhatalatlan kifejeződése. Aki ezt nem érzi meg, nem éli át: annak alig mondhat valamit a történet, amely néha bohókás, mint a mese, máskor nyers, mint az élet, olykor pedig megdöbben lélektani fordulataival. Ehhez a regényhez az észszerűség józan igényével közeledni annyi, mint szétpattantani az álom színes buborékját, letepni róla az ifjúság mélabús dallamú húrját. Ha úgy olvassuk, mint egy „rendes”, reális regényt és érdekes történeteket keresünk benne: alig fogjuk élvezni, és a fájó szépség virágát se fogjuk felfedezni a belső titkok villódzó fényében.

A regény szimbólikus értelme Meaulnes fájdalmas nyugtalanságában, sóvárgásában, szeszélyes titokzatosságában és igéző boldogtalanságában rejlik, szépsége az apró, látszólag jelentéktelen gesztusok és szavak, egy-egy „majdnem” fájdalmas finomsággal rajzolt aró” költészetében virágozik ki, és ma is élő hatásának titkát az a vágyódás őrzi, amelynek mélyén az elérhetetlen álmok szomorúsága borong. Meaulnes új regényhős-típust vezetett be, és egy egész fiatal nemzedék lelkivilágát ki lehetne fejteni belőle. Ezek lesznek azok a fájdalmas lelkű, álmodozó, végtelenségre áhító, nyugtalan és csalódott fiatalemberek, akik *Chadourne* regényeiben az exotikus vidékek civilizátlanságába menekülnek önmaguk elől, *Mauriac*-nál a lelkiismeret bilincseiben tisztulnak meg, *Ariand* „L’Ordre”-jában megoldás nélkül vergődnek vágyaik és a valóság kelepcéi között, *Lacretelle*-nél és *Rivière*-nél a szerelem és házasság hínárjaiba bonyolódnak. Alain-Fournier a háborúutáni francia regényt és általában a lélektani regények sorozatát vezeti be, olyan problémákkal, amelyeket *Gide* és *Proust* vetett fel és teljesített ki. Meaulnes is „nyomkergető”, mint Proust hőse az eltűnt idő nyomában, és Yvonne, a távoli álomkép alakjában is Proust nőalakjainak finomsága lebeg.

Alain-Fournier regényében van valami bájos kezdetlegesség, az „első-regény” igézete, amely megkap egyik-másik mai regényíróink első regényében is. Azért is áll olyan közel hozzánk ez a háborúelőtti regény: egy élő nemzedék még magára ismerhet benne, az olvasó pedig mai fiataljaink lelki ihletű, lélektani finomságú regényírásának egyik előképét fedezheti fel benne. Ha a regényt olvassuk, mindenesetre a lélek labirintusaiban, a lelki misztika finom álomvilágában járunk. Megható emléke egy olyan kornak, amikor az emberek még lelki problémákkal bibelélhettek.

*

A két regény fordítása két fiatal írónkat mutatja be kitűnő fordítóként: *Sötér* Istvánt és *Lovass* Gyulát. Mindkettejük fordítását magas igény és szenvedélyes gondosság, cizellált nyelvi készség jellemzi. Ők írták a regények előszavát is. Ma, amikor folyóiratunkban alig jelenhet meg hosszabb tanulmány, örömmel olvasuk ezeket a hivatott tanulmányokat.

Makay Gusztáv

H U S Z Á R E L E M É R LOYOLAI SZENT IGNÁC

A római katolikus Egyház egyik legnagyobb alakja, az Ecclesia Militans bajvivója, a Jezsuita Rend megalapítója: Szent Ignác, a spanyol katonatisztból lett szent. *Huszár Elemér*, a kiváló hitszónok és kitűnő tollú író, budapest-zugligeti plébános, nem hitbuzgalmi könyvet írt, hanem megírta egy nagy emberi pályafutás csodálatos történetét. Regényszerűségében felemelő, tendenciáiban példátmutató, érdekességében lebilincselő, olvasmányként elsőrangú. Nincs szebb és jobb ajándékkönyv ennél a nagy műgonddal, gyönyörű nyomdai kivitelben kiadott, sok szép képpel díszített műnél, melyet egyébként a főegyházmegyei hatóság is engedélyezett és a magyar katolikus püspöki kar több illusztris tagja a hívek figyelmébe ajánlott

*Eddigi ára egészvászonkötésben 6—P, kartonálva 360 P.
Leszállított ára egészvászonkötésben 3—P, kartonálva 2—P.*

RÓZSAVÖLGYI ÉS TÁRSA KIADÁSA.

Kapható minden könyvkereskedésben és lapunk kiadóhivatalában.

ERDÉLY

HOLLÓ ERNŐ VERSEI

HÁROMHÁZI F. FERENC METSZETEI

25 ERDÉLYI VÁROS KÖLTŐI KÉPE

25 LINOLEUMMETSZETTEL. ÁRA 2 P

MEGREDELHETŐ A VIGILIÁNÁL

Possonyi László

AZ ÁRNYÉK

R é v a i - k i a d á s

Felolós szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.